

Col·lecció «*El que sabem de ...*»

ARTICLES DE SUPORT A LA DOCÈNCIA

La fonologia del català

Santillana

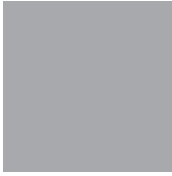
Maria-Rosa Lloret

Maria-Rosa Lloret és doctora en lingüística per Indiana University (1988) i professora del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona des de l'any 1991. La tasca docent i investigadora que duu a terme se centra en l'àmbit de la fonologia i de la morfologia.

És coautora dels llibres *Manual de transcripció fonètica* (1997), amb Eulàlia Bonet i Joan Mascaró, i *Fonologia catalana* (1998), amb Eulàlia Bonet. Ha codirigit la *Gramàtica del català contemporani* (2002), amb Joan Solà, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya. Ha col·laborat en diversos volums miscel·lanis i publicat articles en revistes especialitzades de lingüística general i romànica i de filologia catalana.

Objectius i continguts

L'objectiu d'aquesta col·lecció és elaborar un conjunt d'estats de la qüestió, en forma d'articles, sobre els temes de l'àrea de llengua i literatura catalanes que tenen una especial rellevància amb vista al seu ensenyament. Els articles s'ordenen en dues sèries, una de llengua i l'altra de literatura, i en cada una s'agrupen en tres apartats (tema general, tema monogràfic i tema aplicat).

La fonologia del català

Maria-Rosa Lloret

Resum

La fonètica i la fonologia són les dues disciplines que estudien la realitat sonora del llenguatge. L'expressió dels parlants es realitza d'acord amb les característiques de la varietat dialectal que els és pròpia i s'adapta, segons els context comunicatiu, al nivell de formalitat que cada situació demana. En la manera de parlar, també hi sol incidir l'ortologia, que prescriu i recomana determinades pronúncies.

En aquest fascicle s'ha volgut donar una visió global de la fonologia del català que tingui en compte la perspectiva fonètica i la fonològica, malgrat que de vegades sigui difícil de destriar-ne els límits i d'evitar interpretacions particulars –des d'un model lingüístic determinat– d'alguns fenòmens. L'estudi examina les principals característiques relatives als grans blocs dialectals, les quals també es comenten des del punt de vista de la normativa vigent.

Í n d e x

- 1.** El camp d'estudi de la fonologia
- 2.** Els sons del català
 - 2.1 La producció dels sons
 - 2.2 Els sons vocàlics del català
 - 2.3 Els sons consonàntics del català
 - 2.4 L'organització dels sons en síl·labes
- 3.** El sistema vocàlic del català
 - 3.1 Inventari i distribució bàsica
La reducció vocàlica
 - 3.2 Contactes vocàlics
 - 3.2.a. Diftongs decreixents
 - 3.2.b. Diftongs creixents
 - 3.2.c. Contactes vocàlics entre mots
- 4.** El sistema consonàntic del català
 - 4.1 Inventari i distribució bàsica
 - 4.2 Reducció de contrastos en posició final de síl·laba i de mot
 - 4.2.a. Ensordiment d'obstruents finals
 - 4.2.b. Sonorització d'obstruents entre mots
 - 4.2.c. Assimilació de sonoritat dels obstruents
 - 4.2.d. Simplificació de grups consonàntics finals
 - 4.2.e. Assimilació de lloc d'articulació de nasals i laterals
 - 4.2.f. Altres assimilacions de lloc i de mode d'articulació

4.3 Aproximantització i geminació d'oclusius

4.4 Simplificacions d'altres grups consonàntics

5. L'accent i l'entonació

5.1 L'accent

5.2 L'entonació

Bibliografia seleccionada i comentada

Carta de símbols i diacrítics de l'AFI

El camp d'estudi de la fonologia

L'estudi dels sons lingüístics es troba dividit en dues disciplines complementàries: la **fonètica** i la **fonologia**. La fonètica s'encarrega d'estudiar les propietats físiques dels sons, és a dir, els mecanismes de producció (**fonètica articulatòria**), de transmissió (**fonètica acústica**) i de percepció (**fonètica perceptiva**) dels sons. La fonologia, per la seva banda, investiga com funcionen els sons en les llengües, és a dir, com s'organitzen els sons, quines relacions s'estableixen entre ells i com es comporten en el sistema de cada llengua. La paraula italiana *spaghetti*, per exemple, ha esdevingut *espagueti* en català i *supagette* en japonès. Les tres llengües tenen els sons [s] i [p]; ara bé, així com l'italià admet la combinació [sp] en posició inicial de mot, el català i el japonès no la hi admeten. Tant el català com el japonès han acomodat aquest grup afegint una vocal, però en funció del sistema de cada llengua el català ha afegit *e* al començament mentre que el japonès ha afegit *u* enmig de les consonants. La fonologia –i no simplement la fonètica– ha guiat la manera en què s'han produït aquestes adaptacions.

Per estudiar el sistema fònic d'una llengua, una de les primeres coses que cal fer és descriure els sons de què disposa i analitzar-ne les propietats físiques (veg. § 2). Així, si observem com es pronuncien les consonants dels mots *do* i *odi* en català quan aquests mots s'emeten aïlladament, notarem que no s'articulen exactament igual: en *do* la consonant es pronuncia amb una oclusió completa a la cavitat bucal durant la qual l'aire és retingut momentàniament, mentre que en *odi* la consonant s'articula sense que el flux d'aire s'interrompi del tot en el seu pas cap a l'exterior. El primer és un so 'oclusiu', que es representa amb el símbol [d]; el segon és un so 'aproximant', que es representa amb el símbol [ð] (veg. § 2.3). Si ara comparem la manera de pronunciar la consonant del mot *odi* en català amb

la manera en què es pronuncia en anglès la consonant inicial del mot *they* ‘ell(e)s’, notem una altra diferència: en la producció de la consonant del català el canal de sortida no és prou estret perquè provoqui turbulència quan hi passa l’aire, mentre que en la producció de la consonant de l’anglès els articuladors estan més a prop i es produeix una mica de turbulència quan el flux d’aire surt. El primer, com hem dit, és un so aproximant; el segon és un so ‘fricatiu’. La diferència en el grau de constricció d’aquestes dues consonants del català i de l’anglès, respectivament, no és rellevant en el sistema de cadascuna d’aquestes llengües; només ho és quan es comparen les dues llengües. Per aquest motiu, es representen amb el mateix símbol fonètic ([ð]) en l’adaptació que fa cada llengua dels símbols de l’**Associació fonètica internacional (AFI)**, per bé que en un estudi contrastiu es reserva el símbol [ð̥] per al so fricatiu de l’anglès i s’hi afegeix el diacrític que indica ‘abaixat’ –o sigui, més obert– ([ɹ̥]) en el cas del so aproximant del català: [ð̥].

Un cop caracteritzats els sons d’una llengua, cal veure com es distribueixen segons la **posició estructural** que ocupen (en la síl·laba, en el mot i en l’enunciat) i el **context fònic** en què ocorren (característiques dels sons adjacents). Des d’aquest punt de vista, tant la fonètica com la fonologia proporcionen uns inventaris amb la distribució dels sons. A partir d’aquí, la fonologia s’encarrega d’estudiar com s’organitzen els sons de cada llengua i la relació entre ells; i per això calen uns criteris, que poden ser diferents segons el model lingüístic que s’adopti (veg. § 3-4). Tornant a l’exemple de [d] i [ð] en català en els mots *do* i *odi*, respectivament, és clar que ambdós sons apareixen en contextos diferents: tots dos es troben a començament de síl·laba, però en la pronúncia aïllada del mot *do* la consonant apareix en posició inicial absoluta mentre que en *odi* apareix en posició medial. La posició inicial absoluta requereix que comenci el flux d’aire per a la producció de la veu just quan s’inicia l’emissió; per això, en el cas de la consonant inicial de *do*, el flux d’aire creat queda atrapat momentàniament a la boca al començament de l’emissió de la consonant ([d]). Per contra, en *odi* el continu pas de l’aire per la boca durant l’emissió de la vocal que precedeix la consonant fa que no s’interrompi del tot el flux d’aire durant l’emissió de la consonant ([ð]). Si ara emetem el mot *do* en la seqüència *Té do de llengües*, observem que la consonant de *do* es pronuncia, en aquest context, sense interrupció total del pas d’aire ([ð]), perquè en la frase ha quedat precedida per una vocal, com en el cas d’*odi*. En els exemples anteriors, [d] i [ð] són dues maneres de pronunciar un mateix segment; són variants fonètiques (anomenades generalment **al·lòfons**) d’una mateixa unitat fonològica abstracta (anomenada generalment **fonema**): /d/. Encara que hi ha diferents criteris, segons el model lingüístic, per agrupar els sons d’una llengua en fonemes i al·lòfons, tradicionalment –i des d’un punt de vista pràctic– s’ha identificat el fonema per la capacitat distintiva que té, és a dir, per la capacitat de discriminar significats en una llengua determinada. Així, en català els sons [d] i [ð] no creen mai diferències de significat; són, doncs, al·lòfons del fonema /d/. En canvi, els sons [d] i [t] o [ð] i [t] poden crear diferències de significat, com en les parelles *do* [ˈdɔ] i *to* [ˈtɔ] o *moda* [ˈmɔðə] i *mota* [ˈmɔtə]. Per tant, /d/ i /t/ són dos fonemes diferents, realitzats en els exemples anteriors com a [d] i [ð] en el cas de /d/ i com a [t] en el cas de /t/. La relació que s’esta-

bleix entre mots a l'hora de fixar els fonemes d'una llengua fa que la fonologia interactuï amb la **morfologia**. En la transcripció, per tal de diferenciar els sons i els al·lòfons, d'una banda, i els fonemes, de l'altra, els primers es col·loquen entre claudàtors i els segons entre barres inclinades.

En l'anàlisi lingüística, els símbols fònics representen pròpiament el conjunt de propietats (**trèts**) que identifica cada segment. Per exemple, el tret 'continu' fa referència a l'obstrucció total o no del pas de l'aire per la cavitat bucal: [ð] deixa passar l'aire per la boca (és 'continu'), mentre que [d] es realitza amb oclusió a la boca (no és 'continu'); 'continu' és la propietat que distingeix [ð] de [d]. El tret 'sonor', per la seva banda, fa referència a la vibració o no de les cordes vocals: [d] és sonor i [t] és sord; 'sonor' és la propietat que distingeix [d] de [t]; 'continu' i 'sonor' són les propietats que diferencien [ð] de [t].

A més de les característiques individuals o **segmentals** de cada so i de la manera en què s'organitzen aquests sons, el sistema fònic d'una llengua consta de propietats que afecten la relació entre sons i que típicament abasten seqüències de segments. Són trets prosòdics o **suprasegmentals** com l'accent (que afecta les síl·labes) o l'entonació (que afecta unitats majors, com ara frases senceres) (veg. § 5). Aquestes característiques també fan una funció dins el sistema. En català, l'accent (indicat en la transcripció amb el diacrític [ˈ], si és primari, i amb el diacrític [ˌ], si és secundari, davant la síl·laba afectada) és una propietat dels mots que pot determinar el timbre de les vocals (veg. § 3.1) i ajuda a diferenciar significats (p. ex.: *rèplica*, *replíca*, *replicà*), de vegades com a únic tret distintiu (p. ex.: *ajupi* vs. *ajupí*). També és una propietat de l'enunciat que pot contribuir a l'organització sintàctica del discurs. Així, una frase com *Una jove veu l'amenaça* té dues lectures:

- a) Una jove (Nom) veu (Verb) l'amenaça (Nom),
amb l'estructura sintàctica: [[Una jove]_{SN} [veu [l'amenaça]]_{SV}], i
- b) Una jove (Adjectiu) veu (Nom) l'amenaça (Verb),
amb l'estructura sintàctica: [[Una [jove veu]]_{SN} [l'amenaça]_{SV}],

les quals poden distingir-se per la prosòdia: *jove* duu un accent més prominent en el primer cas que no pas en el segon. A partir de l'accent d'enunciat, s'articula l'entonació, i per això sovint també indica la partió del discurs: en la frase anterior, p. ex., un canvi d'entonació després de *jove* s'associa necessàriament a la primera lectura. L'entonació també ajuda a expressar les modalitats oracionals i les intencions, actituds i emocions del parlant: en la frase anterior, p. ex., una entonació ascendent al final marca que és una pregunta: *Una jove veu l'amenaça?* Des d'aquest punt de vista, els trets suprasegmentals interactuen amb la **sintaxi**, la **semàntica** i la **pragmàtica**.

En la descripció de la fonologia del català que es presenta a continuació, es pren el català (oriental) central com a sistema de referència i s'apunten les principals característiques del català (oriental) balear i del català occidental (nord-occidental i valencià). No s'al·ludeix, en canvi, a les característiques del rossellonès ni de l'alguerès. Quan és pertinent, les explicacions es complementen amb

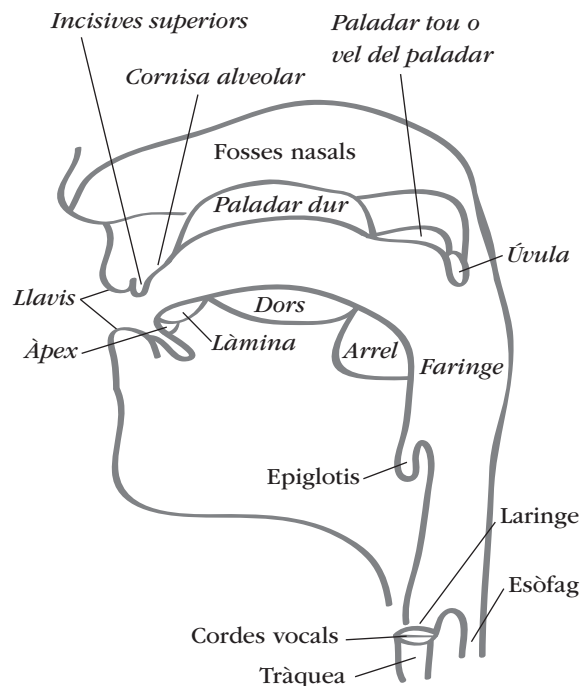
notes prescriptives, d'acord amb les indicacions de l'Institut d'Estudis Catalans al document *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I. Fonètica* (1999³), ampliades en la part de fonètica i fonologia de l'esborrany de la nova *Gramàtica de la llengua catalana* que s'està elaborant. Pel que fa al valencià, s'apunten també matisos específics d'aquesta varietat incorporats per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua a la *Gramàtica normativa valenciana* (2006).

La carta vigent de símbols i diacrítics de l'AFI és la versió de 2005 (revisada), que es pot consultar a: [http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/IPA_chart_\(C\)2005.pdf](http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/IPA_chart_(C)2005.pdf).

2.1 La producció dels sons

El **so** es crea per les vibracions d'un cos que es propaguen en un medi natural en forma d'ones, les quals provoquen una impressió en l'òrgan de l'oïda. En la producció dels sons de la parla, aquest moviment vibratori s'origina perquè es produeix un flux d'aire, normalment per l'aire expirat des dels pulmons, i al mateix temps s'estreny en un punt o en més d'un punt el canal de sortida de l'aire. Les parts de l'organisme que intervenen en la producció dels sons s'anomenen **òrgans vocals** o **òrgans de fonació**. Són els pulmons, la tràquea, la laringe, la faringe, els òrgans de la cavitat bucal (també anomenada cavitat oral) i les fosses nasals. El conducte que es forma de la laringe als llavis i als narius s'anomena **tracte vocal**. Els òrgans del tracte vocal que intervenen en la producció de sons s'anomenen **articuladors**. Són la faringe, l'úvula, el paladar tou o vel del paladar, el paladar dur, la cornisa alveolar, les dents incisives, els llavis i la llengua. La llengua es divideix en tres parts: la part anterior (àpex i làmina), el dors o cos i l'arrel.

En la figura següent, que reproduïm del llibre d'Eulàlia Bonet, Maria-Rosa Lloret i Joan Mascaró, *Manual de transcripció fonètica* (Servei de Publicacions de la UAB, Bellaterra, 1997, p. 25), els articuladors apareixen en cursiva.

Com en la majoria de sons lingüístics, en la producció dels sons del català el flux d'aire es crea per l'expiració de l'aire pulmonar, que passa per la tràquea i arriba a la laringe. La laringe conté les cordes vocals, que són uns plects musculars d'una gran mobilitat. L'espai que hi ha entre les cordes vocals, per on passa l'aire, s'anomena **glotis**. Quan les cordes vocals s'acosten molt, el flux d'aire fa que vibrin i el so resultant és **sonor**. Si les cordes vocals es troben separades, l'aire passa lliurement i encara no es crea la veu; el so resultant és **sord**. Un cop l'aire ha passat per la glotis, arriba al tracte vocal, que actua com a caixa de ressonància i, en el cas dels sons sords, s'hi inicia la producció del so. L'aire travessa primer la cavitat faríngea i arriba a l'exterior per la cavitat bucal, per la cavitat nasal o per totes dues. Si el vel del paladar es troba enlairat, tanca el pas de l'aire cap a la cavitat nasal i surt únicament per la cavitat bucal o oral (so **oral**). A la boca, segons la configuració dels òrgans, el so adquireix el timbre definitiu. Si el vel del paladar es troba abaixat, l'aire passa per la cavitat nasal, però també adquireix en aquest cas el timbre definitiu a la boca, on els òrgans creen una constricció: si es produeix una oclusió total del pas de l'aire per la boca, l'aire surt únicament per la cavitat nasal (so **nasal**); si l'obstrucció a la boca no és completa, l'aire surt simultàniament per la cavitat oral i per la cavitat nasal (so **oronasal**).

2.2 Els sons vocàlics del català

Els sons vocàlics del català central són [ə], [a], [e], [ɛ], [i], [o], [ɔ] i [u]. El balear disposa de les mateixes unitats. El català occidental (nord-occidental i valencià) en general no té [ə].

En l'articulació de les vocals, el tracte vocal resta més obert que en les consonants. La classificació articulatòria bàsica de les vocals del català es fa tenint en compte dues característiques: el grau d'**avançament lingual** o retracció de la llengua en el tracte vocal (3 graus: **anterior**, **central** i **posterior**), i el grau d'**elevació lingual** o distància entre la llengua i la volta del paladar (5 graus: **alt**, **mitjà alt**, **mitjà**, **mitjà baix** i **baix**). D'acord amb aquests paràmetres, les vocals del català es classifiquen com es mostra a la taula 1.

Taula 1. Sons vocàlics del català (el català occidental no té [ə]).

		AVANÇAMENT		
		anterior	central	posterior
ELEVACIÓ	alt	i		u
	mitjà alt	e		o
	mitjà		ə	
	mitjà baix	ɛ		ɔ
	baix			a

Tradicionalment, l'avançament lingual s'ha identificat amb el lloc on el dors de la llengua produeix la constricció dins la cavitat bucal o grau d'**anterioritat**

(3 graus: **palatal**, **central** i **velar**), mentre que l'elevació lingual s'ha identificat amb el mode d'articulació o grau d'**obertura** bucal (5 graus: **tancat**, **semitancat** o **mitjà tancat**, **mitjà**, **semiobert** o **mitjà obert** i **obert**) (veg. taula 2). Aquesta classificació divergeix de la que hem presentat a la taula 1 en el tractament de la vocal baixa ([a]) del català: [a] es pot considerar 'posterior' respecte del grau d'avançament lingual perquè l'elevat grau de retracció de la llengua durant l'emissió fa que l'arrel de la llengua s'acosti a la paret faríngia; però es pot considerar 'central' respecte de la posició global de la llengua en l'interior de la cavitat bucal (sense tenir en compte, doncs, el grau d'aproximació de la llengua a la paret faríngia). En qualsevol cas, la vocal baixa del català no arriba a articular-se tan endarrerida com la de l'anglès britànic a *father*, p. ex., en què resta una distància mínima entre l'arrel de la llengua i la paret faríngia i per a la qual s'utilitza el símbol de l'AFI [ɑ].

Taula 2. Sons vocàlics del català (el català occidental no té [ə]).

		ANTERIORITAT		
		palatal	central	velar
OBERTURA	tancat	i		u
	mitjà tancat o semitancat	e		o
	mitjà		ə	
	mitjà obert o semiobert	ɛ		ɔ
	obert		a	

En català, els sons vocàlics velars (o posteriors mitjans i alt) s'articulen amb **labialització** o arrodoniment dels llavis (en grau decreixent en funció de l'obertura: més arrodoniment a [u], menys a [o] i encara menys a [ɔ]). Les vocals palatals i centrals no presenten, en canvi, arrodoniment dels llavis.

Les vocals del català són bàsicament sonores i orals, tot i que en determinades circumstàncies es poden ensordir o nasalitzar per efectes coarticulatoris. Així, en contacte amb consonants nasals les vocals solen nasalitzar-se (sons oronasals), matís que es pot marcar en la transcripció detallada (o transcripció estreta) amb el diacrític que indica 'nasalització' ([̃]), com ara a *manta* ['mãntə] i *pansa* ['pãnsə]. En la pràctica, però, no se sol indicar perquè la nasalització no és un tret rellevant del sistema vocàlic del català (en francès i en portuguès, en canvi, sí que ho és: en francès, p. ex., els mots *beau* ['bo] 'bell' i *bon* ['bõ] 'bo' es diferencien només per la nasalització de la vocal, mentre que *bon* ['bõ] 'bo' i *bonne* ['bõn] 'bona' es diferencien per la pronúncia o no de la consonant nasal final).

El timbre de la vocal baixa i de les vocals mitjanes, especialment de les obertes, varia lleugerament segons el dialecte. Així, en mallorquí, la vocal [a] és bastant anterior ([a̟], en transcripció estreta, amb el diacrític [̟], que indica 'avançat'), [ɔ] és força oberta ([ɔ̟], amb el diacrític [̟], que indica 'abaixat') i [ə] sol ser una mica arrodonida ([ə̠], amb el diacrític [̠], que indica 'més arrodonit'); en valencià

tant [ɛ] com [ɔ] solen ser molt obertes ([ɛ̃], [ɔ̃]), i en algunes zones occidentals [a] sol ser molt posterior ([a̠], amb el diacrític [̠], que indica 'endarrerit'). Presenta una dispersió considerable la vocal mitjana central (anomenada també **vocal neutra**); destaca especialment la variant oberta i lleument endarrerida en la pronúncia de sectors de la població de Barcelona ([ɐ̠]). Addicionalment, totes les vocals presenten altres variants (més obertes o més tancades; més anteriors, més centrals o més posteriors; més o menys arrodonides) en funció del context fònic en què apareixen (**al·lòfons contextuals**). Aquest conjunt de matisos no se sol marcar en la transcripció.

2.3 Els sons consonàntics del català

A l'hora de crear un so consonàntic, el flux d'aire es constreny de diverses maneres en alguna zona del tracte vocal. La classificació articulatòria de les consonants del català es fa tenint en compte la **manera** en què l'aire es constreny i el **lloc** en què es produeix la constricció, d'una banda, i el tret relatiu a la sonoritat (sonor o sord) i a la nasalitat (oral o nasal), de l'altra.

En català, els possibles llocs de constricció són: **bilabial** (amb intervenció dels dos llavis), **labiodental** (llavi inferior i dents incisives superiors), **dental** (part anterior de la llengua i cara interior de les incisives superiors), **alveolar** (part anterior de la llengua i cornisa alveolar), **prepalatal** –o alveolopalatal, palatoalveolar o postalveolar– (d'una banda, part anterior del dors de la llengua i de vegades també la làmina de la llengua i, de l'altra, cornisa alveolar i part anterior del paladar dur), **palatal** –o dorsopalatal– (part anterior i medial del dors de la llengua i paladar dur) i **velar** (part posterior del dors de la llengua i paladar tou, amb arrodoniment dels llavis si el so és **labiovelar** com ara [w]).

Segons la manera en què es produeix la constricció, els sons consonàntics del català són: **oclusiu** (amb obstrucció total del pas de l'aire en algun punt del tracte vocal), **fricatiu** (amb aproximació petita entre els articuladors, sense interrupció del flux d'aire en el tracte vocal i turbulència de l'aire quan surt), **africat** (amb un moment oclusiu seguit d'un període fricatiu), **lateral** (amb contacte lingual central i sortida d'aire per un o ambdós costats de la llengua), **ròtic** (amb un –bategant– o més d'un –vibrant– contacte central lingual molt breu, cadascun dels quals produeix una petita interrupció del flux d'aire) i **aproximant** (amb aproximació ampla entre els articuladors, sense interrupció del flux d'aire en el tracte vocal ni turbulència de l'aire quan surt). En la classe dels aproximants, cal diferenciar el grup dels **espirants** ([β], [ð], [ɣ]), que presenten característiques consonàntiques fricatives però amb un grau de constricció menor que el dels fricatius, del grup de les **semivocals** ([j], [w]), que presenten característiques vocàliques però amb un grau de constricció superior al de les vocals.

Els sons oclusius poden ser **oclusius orals**, quan l'obstrucció es produeix a la boca i l'aire retintut queda atrapat a la cavitat bucal perquè el vel del paladar es troba enlairat i tanca el pas cap a la cavitat nasal, o **oclusius nasals**, quan tot i que el flux d'aire és impedit a la boca continua sortint per la cavitat nasal perquè el vel del paladar es troba abaixat. A la pràctica, però, es reserva el terme

oclusiu per als oclusius orals i el terme **nasal** per als oclusius nasals. La resta de consonants són orals.

Els sons oclusius, fricatiu i africats formen la classe dels **obstruents** (amb impediment gran en el pas de l'aire a l'exterior), enfront dels sons **sonants** (amb poca constricció del flux d'aire en el pas a l'exterior: nasals, laterals, ròtics, aproximants i també vocals). Tots els sons sonants són sons; els sons obstruents, en canvi, poden ser sords o sonors. Els sons laterals i ròtics formen la classe dels **líquids**. De vegades s'usa el terme **sibilant** per diferenciar els sons fricatiu i africats que presenten un grau elevat de turbulència durant la sortida de l'aire ([s], [z], [ʃ], [ʒ], [ts], [dʒ], [tʃ], [dʒ]) de la resta ([f], [v] i també [θ], [x]).

D'acord amb les característiques anteriors, els sons consonàntics del català queden organitzats com mostra la taula 3, que inclou les variants que s'utilitzen en la transcripció fonètica del català sense l'ús de diacrítics addicionals, tret del que uneix els dos moments articuladoris de què consten els africats (el diacrític [̂] indica que els dos símbols que representen els africats formen una sola unitat). (El símbol '+' indica que el so és sonor i '-' que el so és sord.)

Taula 3. Sons consonàntics del català.

		bilabial		labio-dental		dental		alveolar		prepala-tal		palatal		velar	
sonoritat		-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
obstruent	oclusiu (oral)	p	b			t	d					c*	ç*	k	g
	fricatiu			f	v	θ*		s	z	ʃ	ʒ			(x)	
	africat							tŝ	dʒ̂	tʃ̂	dʒ̂				
sonant	(oclusiu) nasal		m		ɱ				n				ɲ		ŋ
	líquid	ròtic	lateral						l				ʎ		
			bategant						ɾ						
			vibrant							r					
	aproximant	espirant		β				ð						j*	ʝ
		semivocal												j	w

* [ç], [j] i [j] en zones de Mallorca; [θ] a part del Baix Aragó i del ribagorçà.

([x]) = [x] en zones frontereres del nord-occidental amb l'aragonès i del valencià amb el castellà en mots d'origen castellà, i en castellanismes puntuals arreu del domini (no recomanat des del punt de vista normatiu).

Dialectalment, cal singularitzar, d'una banda, les realitzacions oclusives palatals [c] i [ç] i aproximant espirant palatal [j], en comptes de les oclusives velars ([k], [g]) i de l'aproximant espirant velar ([ɣ]) corresponents, típiques de zones de Mallorca en posició final de mot o bé davant les vocals *i, e, a* (*cuc* [c], *gall* [j], *regar* [j]), i, de l'altra, la vigència del fricatiu (no sibilant) dental sord [θ] a part del Baix Aragó i del ribagorçà. Encara que no sigui recomanable des del punt de vista normatiu, cal esmentar la presència del fricatiu (no sibilant) velar sord [x], força freqüent en mots d'origen castellà en zones del nord-occidental limítrofes amb l'aragonès i a la zona sud del valencià limítrofa amb el castellà, i, en menor mesura, en castellanismes arreu del domini (*pareja, lejia*).

En la transcripció fonètica no se sol indicar l'articulació secundària amb què es pronuncia la *ela* catalana, això és, el caràcter **velaritzat** (o pronúncia 'fosca') per l'elevació addicional del dors de la llengua cap a la zona velar, perquè ho és en tots els contextos i parlars encara que amb grau diferent: contextualment, el grau de velarització és sempre més elevat en posició final de síl·laba; dialectalment, hi ha menys velarització en valencià i forta velarització en balear i en la major part del català central. La desvelarització sistemàtica (pronúncia 'clara', com en la *ela* castellana) es troba força difosa a tot el domini entre parlants joves, però la normativa la desaconsella. En transcripció estreta, la velarització del so lateral es pot marcar amb el diacrític [-] superposat: [ɬ]. Tampoc no se sol indicar en la transcripció el matís aproximant amb què es pot articular el ròtic en pronúncia relaxada ([ɾ]), com en *cursa* o en la pronúncia habitual assimilada del grup *sr* a *Israel* ([ɾɾ]).

Altres variants que es poden usar en transcripció estreta amb l'ajut de diacrítics són: en els laterals i nasals, el matís dental (amb el diacrític [ɹ], que indica 'dental') i el matís prepalatal (amb el diacrític que indica 'endarrerit', [ɻ], afegit al símbol d'articulació bàsica alveolar): dentals [ɹ], [ɻ] i prepalatals [ɹ], [ɻ]; en els oclusius, el matís alveolar (amb el diacrític que indica 'endarrerit' afegit al símbol d'articulació bàsica dental) i el matís prepalatal (amb el diacrític que indica 'avançat', [ɹ], afegit al símbol d'articulació bàsica palatal): alveolars [ɹ], [ɹ] i prepalatals [ɹ], [ɹ]. Aquestes variants resulten d'assimilacions i coarticulacions amb els segments adjacents (com [ɹ] a *salta*, [ɻ] a *anxova*, [ɹ] a *set rucs*, [ɹ] a *set iogurts*). Així mateix, es pot distingir el caràcter més o menys tancat dels sons aproximants semivocàlics segons si apareixen en posició prevocàlica (*iogurt, noia, web, cauen*) o postvocàlica (*noi, reuma, cau, caure*), respectivament: en transcripció estreta, es reserven els símbols dels aproximants per a les realitzacions més tancades (aproximants prevocàlics: [j], [w]), mentre que s'afegeix el diacrític que indica 'no sil·làbic' ([̣]) als símbols de les vocals en el cas de les articulacions més obertes (aproximants postvocàlics: [i], [u]); i encara de vegades s'utilitzen els termes **semiconsonant** i **semivocal** per diferenciar, respectivament, ambdós tipus d'articulacions. El diacrític 'no sil·làbic' també s'utilitza per representar l'aproximantització –o tancament– d'altres vocals, com en la pronúncia amb diftong de la seqüència *o amb dignitat* [ɔ̣ə].

3.1 Inventari i distribució bàsica. La reducció vocàlica

Les vocals que apareixen en posició tònica són més estables que no pas les que apareixen en posició àtona, perquè ocupen una posició estructural més forta a causa de l'accent (veg. § 5.1). En català, la posició de l'accent de mot determina, en bona mesura, el timbre de les vocals, perquè en tots els dialectes hi ha **reducció vocàlica**, això és, disminució de distincions tímbriques en posició àtona respecte de les que apareixen en posició tònica. La relació que s'estableix entre les vocals tòniques i les àtones defineix el sistema fonològic, que, com hem dit, pot ser diferent segons el criteri lingüístic que es faci servir. La descripció que es fa a continuació es basa en la perspectiva generativista, que relaciona les formes fonètiques d'un mateix **morfema** (unitat gramatical mínima amb significat) per fixar-ne les formes fonològiques. És una fonologia, per tant, en què la morfologia té un paper destacat.

En general, en català totes les paraules tenen accent de mot; però són elements àtons, i per tant es pronuncien d'acord amb la reducció vocàlica prevista segons el dialecte, els articles definits (*el, la...*; *es, sa...*) i personals (*el, la, en, na*); les preposicions *a, amb, en, de, per*; les contraccions de preposició i article (*al, del, pel; as, des, pes...*); els pronoms febles (*em, me, ens, nos...*); les conjuncions *i, ni, si, que*; el relatiu *que*, i els possessius àtons (*mon, ma...*). Hi ha més variació en altres casos, com ara en la conjunció *o*, la partícula negativa *no*, l'indefinit *un(s)*, les formes auxiliars *has, ha, han*, la partícula *ca* (reducció de *casa*) i *sant* en algunes construccions.

El català central presenta 7 distincions en posició tònica ([i], [e], [ɛ], [a], [o], [ɔ], [u]) i, bàsicament, només 3 en posició àtona ([i], [ə], [u]). Hi ha parelles de mots que contrasten només en funció del timbre de les vocals (*pal* ['pal] i *pèl* ['pɛl]; *sec* ['sek] i *cec* ['sek]; *os* ['ɔs] i *ós* ['os]; *ós* ['os] i *ús* ['us]; *pis* ['pis] i *pus* ['pus]); n'hi ha que es distingeixen només per l'accent (*ús* ['us] i el pronom feble *us* [us]), i n'hi ha d'altres que contrasten en funció del timbre i de l'accent (*pal* ['pal] i contracció *pel* [pəl]).

Les relacions entre mots palesen que hi ha vocals àtones que alternen amb tòniques (casos *a* de la taula 4) i d'altres que no alternen (casos *b* de la taula 4). En els casos amb alternança, el so que apareix en posició àtona es considera al·lòfon del fonema vocàlic corresponent al timbre del so que apareix en posició tònica. En els casos sense alternança, el so que apareix en posició àtona s'atribueix al fonema amb el mateix timbre. (També hi ha la possibilitat d'atribuir els sons no alternants a elements subespecificats, o no marcats, quant als trets que deixen d'oposar-se: la [u] de *cullera* i de *conill*, p. ex., s'assignaria a una unitat fonològica 'velar' sense especificació pel que fa al grau d'obertura, que sol representar-se amb majúscula, /U/. Per simplicitat, aquí deixem de banda aquesta interpretació.)

Taula 4. Alternances en el vocalisme del català central.

	Realitzacions fonètiques		Interpretació fonològica
	Posició àtona	Posició tònica	
a) Casos amb alternança	[ə] palet, gasós	[a] pal, gas	/a/
	[ə] pelut, fidelitat	[ɛ] pèl, fidel	/ɛ/
	[ə] ceguesa, dentat	[e] cec, dent	/e/
	[u] ossut, mortal	[ɔ] os, mort	/ɔ/
	[u] osset, enfonsar	[o] ós, fons	/o/
	[u] sucós, curtíssim	[u] suc, curt	/u/
	[i] mirall, picor	[i] mira, pica	/i/
b) Casos sense alternança	[ə] camell, eriçó, pel		/ə/
	[u] conill, cullera, us		/u/
	[i] idea, difícil, ni		/i/

Els mots compostos, els adverbis en *-ment* i les formes prefixades amb prefixos tòncics afebleixen l'accent del primer element morfològic; amb tot, aquesta vocal no es redueix (*rentaplats* [e], *extralimitar-se* [ɛ], *no-violència* [o], *rodamón* [ɔ], *ràpidament* [a]). En formes en procés de lexicalització, les pronúncies vacil·len (*p[a]rabrisa* ~ *p[ə]rabrisa*, *c[o]ntrabaix* ~ *c[u]ntrabaix*). Les vocals accentuades de mot que en l'enunciat perden prominència tampoc no es redueixen (*Són plats cars* [som plats 'kars]) (veg. § 5.1).

Encara que típicament el vocalisme àton del català central consta d'una sola vocal mitjana ([ə]), la vocal *e* es pronuncia sense reduir ([e]) per efectes contextuals dissimilatoris en el grup *ea* (*teatre* [e'a], *crear* [e'a], *aleatori* [eə], *creació* [eə], *nàusea* [eə]) i en la seqüència àtona final *-ees* (*pàncrees* [eə], *nàusees* [eə]). També per efectes contextuals, sovint hi ha alternança entre [ə] i [e] ([ə] és la pronúncia prevista per la normativa) en altres seqüències de *e* amb vocal mitjana: en el grup àton *ae* (*israelita* [əə]~[əe]); *e* seguida de vocal *e* tònica (*idees* [ə'e]~[e'e], *creem* [ə'e]~[e'e], *deessa* [ə'e]~[e'e]); *e* seguida de *o* àtona o tònica (*èdic* [ə'o]~[e'o], *orfeó* [ə'o]~[e'o], *geografia* [əu]~[eu]). Des del punt de vista normatiu, no es recomanen les pronúncies habituals sense reduir de les vocals *e* i *o* ([e] i [o] per [ə] i [u], respectivament) que apareixen, especialment en síl·laba posttònica, en mots d'origen culte (*classe*, *ego*, *òpera*), manlleus (*bàsquet*, *clàxon*, *bonsai*), noms propis (*Balmes*, *Victor*, *Frenadol*), sigles i acrònims (*RENFE*, *UNESCO*), formes truncades (*cine*, *porno*) i prefixos (*vicepresident*, *iberoromà*).

En conjunt, i des del punt de vista merament inventarial, el català central consta, doncs, de 8 fonemes vocàlics: /i/, /e/, /ɛ/, /ə/, /a/, /o/, /ɔ/, /u/.

Dialectalment, les diferències més significatives afecten els inventaris generals i l'abast de la reducció vocàlica.

En balear, cal distingir tres grans zones amb relació al vocalisme: la major part de Mallorca, que presenta [ə] en posició tònica (amb fonema /ə/ tant en posició tònica com en posició àtona: *s[ə]c* (adjectiu), *s[ɛ]c* (verb), *c[ɛ]ga* (adjectiu)) i que en posició àtona té [i], [ə], [o] i [u] (amb reducció de /e/, /ɛ/ i /a/ a [ə] i de /ɔ/ a [o]); Sóller, Menorca oriental i part d'Eivissa, que disposen de [ə] en posició tònica però que presenten [i], [ə] i [u] en posició àtona (amb reducció de /e/, /ɛ/ i /a/ a [ə] i de /o/ i /ɔ/ a [u]), i Menorca occidental, part d'Eivissa i Formentera, amb el mateix sistema bàsic que el català central. El mallorquí presenta, en general, més casos excepcionals de [e] en posició àtona per qüestions paradigmàtiques (com a *esperar*, *esperava*, influenciats per formes rizotòniques com *esper*, *esperes*, *espera...*, o a *ventada*, *ventet*, influenciats per *vent*) o per aspectes contextuals (la no-reducció es veu afavorida, p. ex., per la presència d'una consonant labial, com a *especial*, *becari*, *felicitat* i *velocitat*, o per la presència de la terminació posttònica *-ec*, com a *màneec* i *càrrrec*). A tot el balear s'elideix la vocal neutra de les síl·labes finals *-ia*, *-ies* de mots esdrúixols (*bèsti(a)*, *històri(a)*, *ciènci(e)s*); la normativa només admet la pèrdua de la vocal final en el registre informal.

El català occidental (nord-occidental i valencià) té les mateixes unitats que el català (oriental) central en posició tònica, però en posició àtona presenta cinc vocals: [i], [e], [a], [o] i [u], amb reducció de /ɛ/ a [e] i de /ɔ/ a [o]. Hi ha diferents canvis que afecten les vocals àtones amb major o menor extensió

geogràfica i regularitat. De tots aquests fenòmens, els més generals són els següents. En primer lloc, la realització de la *a* final de mot com a [ɛ], excepte en l'article *la*, en el nord-occidental (*Aquella dona tanca la porta*) (admès per la normativa). En segon lloc, la realització [a] de la vocal *e* inicial de paraules començades per *em-*, *en-*, *es-* i *eix-* (*embolic*, *enclusa*, *escola*, *eixam*) i de la *e* pretònica d'altres mots (*elàstic*, *eriçó*, *llençol*, *sencer*, *albergínia*), a tot l'occidental excepte en alacantí i en algunes zones del tortosí (admès en el registre informal, per bé que a la *Gramàtica normativa valenciana* s'admet aquesta pronúncia com a pròpia del valencià estàndard). En tercer lloc, la realització [u] de la vocal *o* en paraules que presenten en la síl·laba tònica següent una *i* (*conill*, *cosir*) o, amb més variació, una *u* (*comú*, *costura*), habitual tant en català occidental com en les varietats balears amb [o] àtona (admès a la *Gramàtica normativa valenciana*). I, en quart lloc, els casos d'harmonia vocàlica que presenten diferents varietats del valencià, amb el sistema més estès de pas de /a/ àtona final a [ɛ] o [ɔ] per influència d'una vocal tònica /ɛ/ o /ɔ/, respectivament, en la síl·laba precedent (*terra* ['tɛrɛ], *olla* ['ɔʎɔ]) (només admès en el registre informal, per bé que a la *Gramàtica normativa valenciana* aquesta pronúncia es considera acceptable en tots els registres en les varietats en què són pròpies). Finalment, cal subratllar la presència d'algunes [ə] en posició àtona (preferentment en posició final absoluta de frase) en diferents indrets de l'occidental, sobretot en la frontera del català central amb el nord-occidental.

La taula 5 resumeix els grans trets dialectals dels sistemes vocàlics del català.

Taula 5. Sistemes vocàlics del català per dialectes.

		Sons vocàlics en posició àtona	Sons vocàlics en posició tònica	Reducció vocàlica	Fonemes vocàlics
Català oriental	Central, Menorca occidental, part d'Eivissa i Formentera	i ə u	i e e a ɔ u	e e a → ə o ɔ → u	i e e ə a ɔ u
	Major part de Mallorca	i ə o u	i e e e a ɔ u	e e a → ə ɔ → o	i e e e a ɔ u
	Sóller, Menorca oriental i part d'Eivissa	i ə u	i e e e a ɔ u	e e a → ə o ɔ → u	i e e e a ɔ u
Català occidental	General	i e o a u	i e e a ɔ u	ɛ → e ɔ → o	i e e a ɔ u

La distribució lèxica de les vocals mitjanes tòniques no és del tot igual arreu del territori. Les diferències més importants afecten les vocals de la sèrie mitjana anterior ([ɛ], [e], [ə]: p. ex., l'adjectiu *sec* es pronuncia amb [ɛ] en català central i part del balear, amb [e] en occidental i amb [ə] en l'altra part del balear), encara que també n'hi ha de notòries en la sèrie posterior (la *o* sol ser oberta en posició de síl·laba inicial, però és tancada en bona part del català de Girona i del nord de Barcelona: *bo, com, flor, hora, sostre...*). La normativa accepta la variació anterior. En l'àmbit dialectal més restringit, cal singularitzar, d'una banda, la zona septentrional del català central, on no es distingeix entre [o] i [ɔ] (almenys perceptivament) en cap posició sinó que hi ha un so mitjà de timbre poc definit i condicionat en bona mesura pels sons adjacents (fonema /ɔ̞/), i, de l'altra, el català occidental de la Canyada de Biar, la Matarranya i localitats dels Ports, en què es produeix una pèrdua de distinció entre [e] i [ɛ] tòniques (fonema /e/ només) per la diftongació a [ja] de les antigues /ɛ/ (*tela* ['tjala], *mel* ['mjal]), simplificat a [a] en contacte amb una consonant palatal (*gel* ['dʒal]); la normativa no recomana cap d'aquestes dues pronúncies en els registres formals. Les distribucions lèxiques anteriors són el resultat de canvis històrics particulars dels dialectes del català, que han deixat un rastre en els sistemes i el lèxic actuals de la llengua. Una altra qüestió és la pèrdua generalitzada de distincions entre vocals mitjanes obertes i tancades a favor de les tancades (només fonemes /e/ i /o/), que ocorre a la zona de Sitges i Vilanova i la Geltrú, en zones frontereres del català occidental amb l'aragonès i amb el castellà, i més recentment en determinats parlars de sectors urbans; la normativa no accepta aquesta simplificació del sistema.

3.2 Contactes vocàlics

El **diftong** és la combinació d'una vocal i d'una semivocal (típicament [j] o [w]) en una mateixa síl·laba. El diftong és **decreixent** quan la vocal precedeix la semivocal (*noi, cau*) i és **creixent** quan la semivocal precedeix la vocal (*noia, iode, cauën, ambigua, web*). Quan la semivocal d'un mot no alterna amb la vocal corresponent, s'interpreta que fonològicament és una semivocal (/ˈnɔj/, /ˈkaw/); en canvi, quan alterna amb la vocal corresponent, es deriva de la vocal (*ambigu* [u], *ambigua* [w], derivats ambdós de /u/). Una vocal precedida i seguida per semivocals en una mateixa síl·laba formen un **triftong** (*creieu, Alguaire*). La successió de dues vocals en síl·labes diferents forma un **hiat** (*teatre, heroïna*). En català, les semivocals [j] i [w] es representen amb les grafies *i* i *u*, respectivament, excepte en el cas d'alguns noms propis i manlleus (*York, web*).

3.2.a. Diftongs decreixents

En català, com a norma general la *i* i la *u* formen diftong decreixent amb la vocal que les precedeix (*noi, cau, ciutat*). No hi ha diftong quan la *i* o la *u* deriven d'una *i* o *u* tònica (*veïnat, Lluïset*; cf. *veïna, Lluís*); quan la primera vocal forma part del radical d'un verb i la segona de la desinència (*creï, obeiràs*); quan la primera vocal forma part d'un radical àton i la segona d'un sufix derivatiu (*continuitat, arcaïtzant*), i quan la primera vocal forma part d'un prefix (*contraindi-*

car, *reintegrar*). En la parla habitual es pronuncien amb diftong molts dels casos anteriors, tot i que la normativa recomana de mantenir la pronúncia amb hiata en els registres formals.

3.2.b. Diftongs creixents

En català, la *i* i la *u* formen diftong creixent amb la vocal següent quan comencen síl·laba (*noia*, *iode*, *cauen*, *ualabi*). En alguns mots monosil·làbics i en les sigles hi ha vacil·lació entre la pronúncia amb diftong o amb hiata (*hiat*, *ió*, *IEC*, *UAB*). En les sigles, la normativa recomana la pronúncia amb hiata; en els altres mots, fa indicacions específiques (recomana, p. ex., pronunciar amb diftong el mot *hiat* [ˈjat] i amb hiata el mot *ió* [iˈo]).

La *u* seguida de vocal sempre forma diftong quan ortogràficament va precedida per *q* o *g* (*quota*, *pasqua*, *guatlla*, *pingüí*). Quan la *u* va precedida ortogràficament per *c* (*cuota*, *vàcua*), la normativa prescriu la pronúncia amb hiata, tot i que també és habitual la pronúncia amb diftong.

En els altres casos en què la *i* o la *u* prevocàliques segueixen una consonant dins la mateixa síl·laba hi ha més variació. Com a norma general, en la parla habitual es tendeix a fer diftongs en alguns contextos, encara que la normativa recomana de mantenir sempre la pronúncia amb hiata en els registres formals. No obstant això, s'admeten (i per tant s'accepten en registres informals) les pronúncies amb diftong en contextos en què són molt corrents i generals arreu del domini: quan la *i* va seguida de vocal final de mot (*ciència*, *llàntia*, *nació*) i en els grups àtons finals *-ua*, *-ues* (*ingènua*, *ingènues*). La *Gramàtica normativa valenciana*, per la seva banda, admet també en els registres formals els diftongs habituals esmentats. Això no obstant, la pronúncia amb hiata és la forma més habitual, o única, en altres contextos (*diable*, *manual*), especialment si el resultat de diftongar resultaria en un mot monosil·làbic (*suar*, *client*).

3.2.c. Contactes vocàlics entre mots

El contacte entre mots provoca noves combinacions vocàliques, les quals es resolen o bé amb hiata, o bé amb formació de nous diftongs, o bé amb elisió d'alguna vocal.

El manteniment de vocals en hiata és general quan les dues són tòniques, encara que siguin idèntiques (*menú únic*, *demà obren*, *cançó ètnica*).

En general, quan un mot acaba en diftong decreixent i va seguit d'un mot amb vocal inicial, la sil·labació canvia i la semivocal del primer mot passa a formar un diftong creixent amb la vocal següent: *noi* [ɔj] però *noi alt* [ja]; *cau* [aw] però *cau ara* [wa]. Es pot formar un diftong decreixent si un mot acaba en vocal i va seguit d'una vocal alta àtona (*veuré imatges* [ej], *no ho veu* [ow]), i un diftong creixent si després de pausa hi ha els pronoms febles *hi*, *ho* o la conjunció *i* seguits de vocal (*hi ha* [ja], *ho imagino* [wi], *i ara pla!* [ja]). En tots els casos esmentats es formen diftongs acceptats per la normativa. No obstant això, en la parla habitual es creen molts més diftongs decreixents, afavorits pel discurs ràpid (*divorci a la carta* [jə] o [ja], segons el dialecte).

El contacte entre vocals àtones idèntiques normalment es resol amb reducció a una sola vocal ([i] a *antiislamista*, *odi immens*; [ə] o [a], segons el dialecte, a *contraatacar*, *porta americana*). Entre vocals diferents també es poden elidir les -e i -a àtones finals de mot, especialment si pertanyen a mots funcionals o apareixen en combinacions d'ús freqüent (*quin(a) hor(a) és?*, *sens(e) imatge*, *aquell(a) època*). Les e- àtones inicials de mot que apareixen en síl·laba travada –o sigui, amb coda– també se solen elidir (*no (e)s posa*, *no (e)scolta*, *no (e)nsenya*). Les elisions de a i e àtones són més habituals i generals en els dialectes amb vocal neutra (*port(a) ulleres*, *cançó (a)ntiquada*).

El sistema consonàntic del català

Hi ha discrepàncies entre els estudiosos quant al tractament monofonemàtic ($/tʃ/$, p. ex.) o bifonemàtic ($/t+f/$, p. ex.) dels africats i quant a l'existència d'un sol fonema ròtic ($/r/$) o de dos ($/r/$ i $/r̄/$). Adoptem aquí la visió més estesa –i més simple, des del punt de vista descriptiu– de considerar monofonemàtics els africats (excepte quan formen part d'unitats morfològiques diferents, com a *gats* –amb oclusiu de l'arrel i s de plural– i en la seqüència de mots *gat suau*, p. ex.) i que hi ha $/r/$ i $/r̄/$.

Les diferències dialectals en el sistema consonàntic del català afecten, d'una banda, l'inventari general i la distribució de les unitats fonològiques (veg. § 4.1) i, d'una altra, les realitzacions concretes dels fonemes consonàntics en funció de la posició estructural que ocupen i de les característiques dels sons adjacents (veg. § 4.2 - 4.4).

4.1 Inventari i distribució bàsica

L'inventari general que presenten el català central i el nord-occidental és de 24 unitats: $/p/$, $/b/$, $/t/$, $/d/$, $/k/$, $/g/$, $/f/$, $/s/$, $/z/$, $/ʃ/$, $/ʒ/$, $/ts/$, $/dz/$, $/tʃ/$, $/dʒ/$, $/m/$, $/n/$, $/ɲ/$, $/l/$, $/ʎ/$, $/r/$, $/r̄/$, $/j/$, $/w/$. El balear i, en recessió, el Camp de Tarragona en presenten un més: $/v/$ (25 unitats en total). En general, el valencià no té $/ʒ/$ (23 unitats en total), però el valencià meridional, l'alacantí i algunes zones del valencià septentrional tenen $/v/$ (24 unitats en total).

La taula 6 resumeix els inventaris bàsics dels fonemes consonàntics del català per dialectes.

Taula 6. Fonemes consonàntics del català per dialectes.

Català central i nord-occidental	p, b, t, d, k, g	f, s, z, ʃ, ʒ	ts̄, dz̄, tʃ̄, dʒ̄	m, n, ɲ, l, ʎ, r, r̄, j, w
Balear i Camp de Tarragona	p, b, t, d, k, g	f, v, s, z, ʃ, ʒ	ts̄, dz̄, tʃ̄, dʒ̄	m, n, ɲ, l, ʎ, r, r̄, j, w
Valencià (general)	p, b, t, d, k, g	f, s, z, ʃ	ts̄, dz̄, tʃ̄, dʒ̄	m, n, ɲ, l, ʎ, r, r̄, j, w
Valencià meridional, alacantí i zones del valencià septentrional	p, b, t, d, k, g	f, v, s, z, ʃ	ts̄, dz̄, tʃ̄, dʒ̄	m, n, ɲ, l, ʎ, r, r̄, j, w

Encara que la normativa no recomana l'ensordiment de sibilants, aquest tret és típic dels parlars **apitxats** del valencià central i del ribagorçà: el valencià central no té /z/, /ʒ/, /dz̄/ ni /dʒ̄/ (20 unitats en total); el ribagorçà en general no té /z/, /dz̄/, /ʒ/ ni /dʒ̄/ (20 unitats en total), però la zona occidental té /θ/ (21 unitats en total). Tenint en compte les característiques dialectals apuntades, l'inventari general de fonemes consonàntics del català resultant es presenta a la taula 7.

Taula 7. Quadre general dels fonemes consonàntics del català.

		bilabial		labio-dental		dental		alveolar		prepalatal		palatal		velar		
sonoritat		-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	
obstruent	oclusiu (oral)	p	b			t	d							k	g	
	fricatiu			f	v*	θ*		s	ʒ	ʃ	(ʒ)					
	africat							ts̄	dz̄	tʃ̄	dʒ̄					
sonant	(oclusiu) nasal		m					n				ɲ				
	líquid	lateral						l				ʎ				
		ròtic	bategant						r							
			vibrant							r						
	aproximant (semivocal)												j		w	

* Amb /v/ en valencià no central, en balear i, en recessió, al Camp de Tarragona; amb /θ/ a part del Baix Aragó i del ribagorçà.

(ʒ) = Sense /ʒ/ en valencià (general) i en part del ribagorçà (apitxat, no recomanat per la normativa).

ʒ̄, dz̄, dʒ̄ = Sense /z/, /dz̄/ ni /dʒ̄/ en valencià central i part del ribagorçà (apitxats, no recomanats per la normativa).

L'única posició en què el ròtic vibrant i el ròtic bategant contrasten és entre vocals (*cera* [r] vs. *serra* [r]). En la resta de posicions hi ha la següent distribució: es pronuncia bategant en la segona posició d'una obertura complexa (*drap*, *quatre*), en obertura simple precedida per una semivocal (*gaire*) i a final de mot seguit de mot amb vocal inicial (*cor immens*); es pronuncia vibrant en posició d'obertura a inici de mot (*rosa*) i en obertura simple després de consonant (*bonrat*). En posició de coda sil·làbica hi ha una certa variació –dialectal i estilística– entre la pronúncia bategant i la pronúncia vibrant, tant en posició final absoluta de mot com en interior de mot i entre mots (*cor*, *cortesia*, *cor malalt*): la pronúncia bategant predomina en valencià, en una part del nord-occidental i en mallorquí, mentre que la pronúncia vibrant és més habitual a la resta de varietats.

El grup de consonants que mostra diferències dialectals més importants és el de les sibilants, sobretot en la sèrie prepalatal. En general, en català occidental i en zones limítrofes de l'oriental (com ara al Camp de Tarragona) es pronuncia una semivocal palatal ([j]) davant les fricatives prepalatals en posició intervocàlica i a final de mot: amb la sorda amb una extensió gairebé general (*cal[j]la*, *pe[j]ll*); amb la sonora en zones amb /z/ (*rol[j]a*). Pel que fa a la distribució dialectal d'aquestes consonants, el català nord-occidental (i també el Camp de Tarragona i altres zones limítrofes amb el nord-occidental) té les mateixes unitats fonològiques que el català central, però presenta africats [tʃ] i [dʒ], on el català central presenta fricativus [ʃ] i [ʒ], en posició inicial i postconsonàntica (*xàfec*, *gent*, *panxa*, *àlgebra*). En posició intervocàlica, i de forma més heterogènia, /dʒ/ apareix per /z/ en català nord-occidental, en balear i al Camp de Tarragona (*ajudar*, *pujar*, *rajar*) i /z/ per /dʒ/ tant en zones orientals (*lletja*, *mitja*, *platja* a zones de Girona; *platja* a Mallorca) com en zones occidentals (*formatge*, *metge*). El valencià no té /z/, que en general s'hi mostra com a africacat /dʒ/ no només en posició inicial i postconsonàntica (*gent*, *àlgebra*) com en català nord-occidental, sinó també en les altres posicions (*fugir*, *roja* i pronunciat ensordit a final de mot: *roig* [-tʃ]; veg. § 4.2.a); així mateix, com en català nord-occidental, en posició inicial i postconsonàntica apareix en general l'africat prepalatal sord en comptes del fricatiu present en altres dialectes (*xàfec*, *panxa*). En distintes zones del català oriental i occidental els mots d'ús freqüent *jo* i *ja* presenten semivocal /j/ en comptes de sibilant prepalatal. Totes les característiques anteriors són acceptables en els parlars específics. La normativa no recomana, en canvi, ni l'ensordiment de sibilants (/s/ per /z/, /ʃ/ per /z/, /ts/ per /dʒ/ i /tʃ/ per /dʒ/) propi dels parlars apitxats (valencià central, ribagorçà i, més recentment, en zones urbanes); ni la pronúncia africada de mots amb fricativa prepalatal inicial (*xàfec*, *xocolata*) típica de zones del català central; ni la despalatalització de la fricativa sorda prepalatal ([ˈpejs] per [ˈpejʃ] a *peix*, [ˈkajs] per [ˈkajʃ] a *caixa*) típica del valencià septentrional; ni tampoc la palatalització de les africades alveolars ([ˈplatʃ] per [ˈplats] a *plats*, [ˈdodʒe] per [ˈdodʒe] a *dotze*) típiques del valencià septentrional i meridional. El ribagorçà i el pallarès presenten un nombre elevat d'ocurrències de /j/ perquè, per qüestions històriques, la semivocal apareix en molts casos en què els altres dialectes presenten /z/ (*maig* i *pujar*, com en *rai* i *raier*), amb la simplificació de [ej] a [e] (*enve(j)a*).

Adicionalment, les consonants africades estan subjectes a restriccions distribuicionals importants en tots els dialectes. Quant a les africades alveolars, en posició inicial de mot no hi ha casos en /d͡z/, i /t͡s/ només hi apareix en alguns manlleus (*tsar*, *tse-tse*), si bé habitualment s'hi pronuncia [s] (la *Gramàtica normativa valenciana* considera que la pronúncia africada només és pròpia de registres molt formals); en posició intervocàlica, /t͡s/ té una presència molt limitada (*lletsó*, *potser*), i, en posició final de mot, tant /t͡s/ com /d͡z/ només apareixen en algun manlleu (*quibuts*, *hertz*). Quant a les africades prepalatals, no presenten restriccions d'aparició en els dialectes occidentals amb realitzacions africades corresponents a fricatives prepalatals en altres dialectes, comentades més amunt; però, en la resta de dialectes, en posició inicial de mot no hi ha casos en /d͡ʒ/, i /t͡ʃ/ tan sols hi apareix en alguns manlleus (*txec*, *txitxa*).

Una altra diferència distribuicional entre dialectes afecta /ʎ/ i /j/: el balear i, en diferent grau de recessió, zones del català central, tot i tenir /ʎ/ i /j/ mostren, per raons històriques, molts més casos de /j/ (*ull* i *palla* amb [j], però *ell* i *llàgrima* amb [ʎ]). La normativa accepta aquestes formes en el registre informal; no accepta, en canvi, la substitució general de /ʎ/ per /j/ (també [j] a *ell* i *llàgrima*, p. ex.) típica de determinats parlars de sectors urbans.

La pronúncia de /r/ en posició final de mot o seguida de s de plural també crea diferències dialectals notables. En general, es pronuncia a la major part del valencià i s'elideix a la resta de varietats (incloent-hi les zones valencianes més septentrional i més meridional) en els mots aguts (*flo(r)s*, *madu(r)s*, *fe(r)*, *canta(r)*) i en el mot pla *cànti(r)s*. Ara bé, la zona d'elisió presenta nombroses excepcions a la norma general, que són difícils de sistematitzar. En els verbs, s'elideix en els infinitius (*fe(r)*, *canta(r)*, *conèixe(r)*), però no en les formes conjugades: (*ell*) *mor*, (*tu*) *mors*; (*jo*) *mir* en balear. La normativa no recomana les elisions en les combinacions d'infinitius seguits de pronoms febles, però en la parla espontània es detecten diversos casos d'elisió (*mirar-nos* [mi'ranzə], *conèixer-la* [ku'nɛʃəɫə]). En l'àmbit no verbal, l'elisió és bastant general en balear, especialment a Mallorca (*ma(r)*, *co(r)*, *amo(r)*, *família(r)*); però la ròtica es pronuncia en alguns mots: *pur*, *licor*). La resta de varietats acostumen a conservar -r en els monosíl·labs (*mar*, *cor*, *pur*); però amb elisió de la ròtica en alguns mots: *po(r)*, *cla(r)*, *du(r)*; en algunes terminacions (com -ar a *familiar*, *particular*, *funicular*; -or a *amor*, *favor*, però amb elisió a *dolo(r)*, *colo(r)*); en els mots nous i els cultismes (*ascensor*, *licor*, *atzar*), i en altres mots (*tresor*, *Empar*). En els mots polisíl·labs, hi ha més variació dialectal: la -r se sol elidir amb més freqüència, per exemple, a la zona septentrional del català central i al nord-occidental (*família(r)*, *ascenso(r)*).

Cal destacar, per la seva singularitat, la presència d'obertures complexes amb lateral palatal en una zona reduïda del ribagorçà: /pʎ/ (*ampló*), /bʎ/ (*blanca*), /kʎ/ (*clau*), /gʎ/ (*iglésia*) i /fʎ/ (*flemó*). La resta de dialectes presenten lateral alveolar en els grups anteriors: /pl/, /bl/, /kl/, /gl/ i /fl/. Les altres combinacions de consonants que poden funcionar com a obertures complexes en català són: /pɾ/ (*prat*), /bɾ/ (*cabra*), /tɾ/ (*atroç*), /dɾ/ (*drac*), /kɾ/ (*crua*), /gɾ/ (*magre*) i /fɾ/ (*frau*).

Els grups inicials cultes *ps-* (*psicologia*), *pt-* (*pterodàctil*), *pn-* (*pneumònia*), *gn-* (*gnom*) i *mn-* (*mnemotècnia*) elideixen la primera consonant en la pronúncia habitual. La normativa recomana de mantenir el grup *ps-* en els registres formals; però la *Gramàtica normativa valenciana* considera que la conservació del grup *ps-* només és pròpia de pronúncies molt formals i, per tant, admet la simplificació d'aquest grup en valencià estàndard.

4.2 Reducció de contrastos en posició final de síl·laba i de mot

El final de síl·laba (o coda) és una posició típica de pèrdua de distincions, perquè les característiques dels sons són més difícils d'articular i de percebre a final de síl·laba que no pas a començament. Per això, en posició de coda la complexitat dels sons sol disminuir, o bé assimilant característiques dels sons adjacents o bé adoptant característiques més simples. Així mateix, el final de mot és un lloc habitual de pèrdua de contrastos, perquè és una posició estructuralment feble respecte del començament de paraula. En el cas de les consonants, el final de mot es correspon, a més, amb el final de síl·laba en la pronúncia aïllada dels mots (*poc*) i davant mot amb consonant inicial (*poc suau*). No és rar, doncs, que la majoria de fenòmens afectin aquesta posició. En general, en català les modificacions que afecten aquestes posicions impliquen canvis de sonoritat en els obstruents (veg. § 4.2.a-c); pèrdua de consonants (veg. § 4.2.d i també § 4.4 i l'elisió de *-r* que hem explicat al § 4.1), i assimilacions regressives de lloc i de mode d'articulació (veg. § 4.2.e-f).

4.2.a. Ensordiment d'obstruents finals

En català, tots els oclusius, fricatius i africats es realitzen sords en posició final absoluta de mot. Les relacions entre mots ajuden a discernir el caràcter sord o sonor del fonema en qüestió. En els casos en què apareix un obstruent sord a final de mot que també és sord quan apareix en posició medial en una paraula morfològicament relacionada, s'atribueix al fonema sord corresponent (casos *a* de la taula 8). En els casos en què apareix un obstruent sord a final de mot que alterna amb un obstruent sonor en posició medial en una paraula morfològicament relacionada, l'obstruent s'atribueix al fonema sonor corresponent (casos *b* de la taula 8). Si el mot no ofereix possibilitat d'alternança perquè l'obstruent només pot aparèixer en posició final, i per tant sempre es pronuncia sord, s'atribueix al fonema sord corresponent (casos *c* de la taula 8). (En aquest darrer cas, hi ha la possibilitat d'atribuir els sons sords a elements subespecificats quant al tret de sonoritat neutralitzat. Com en el cas de les vocals, per simplicitat aquí –i en endavant– deixem de banda aquesta interpretació.) També es pronuncien sords els oclusius finals del primer element dels compostos (*sud-est* [t], *nord-americà* [t]).

La taula 8 resumeix les alternances generals, sense tenir en compte les peculiaritats dialectals abans esmentades amb relació a la distribució dels sibilants. Convé notar que el fricatiu prepalatal sonor (/ʒ/) es pronuncia fricatiu sonor ([ʒ]) en posició medial, però africad sord ([tʃ]) en posició final: hi ha, per tant, una alternança de mode addicional. Una cosa similar passa amb els oclusius, que en posició final es pronuncien oclusius sords ([p], [t], [k]) i en posició medial es realitzen aproximants sonors ([β], [ð], [ɣ]) (veg. § 4.3).

Taula 8. Alternances de sonoritat en els obstruents: posició final absoluta ~ posició medial de mot.

	Posició final absoluta	Posició medial de mot	Interpretació fonològica
a) -sord ~ -sord-	dra[p], pi[t], po[k] bu[f], ru[s], gui[f] despa[tʃ]	dra[p]et, pi[t]am, po[k]a bu[f]ar, ru[s]os, gui[f]ar despa[tʃ]os	/p/, /t/, /k/ /f/, /s/, /ʃ/ /tʃ/
b) -sord ~ -sonor-	tu[p], merca[t], fo[k] pi[s], passe[tʃ], mi[tʃ] (ser[f]), her[ts]	tu[β]et, merca[ð]eria, fo[ɣ]era pi[z]os, passe[ʒ]ar, mi[dʒ]a (ser[v]a), her[dz]ià	/b/, /d/, /g/ /z/, /ʒ/, /dʒ/ (/v/), /dz/*
c) -sord	ca[p] (prep.), quibu[ts]...		/p/, /ts/*...

(/v/) = L'alternança [f]~[v] s'atribueix a /v/ en els dialectes amb /v/. En els dialectes sense /v/, l'alternança [f]~[β] (cf. *ser[f]* ~ *ser[β]a*) s'atribueix a /f/ i /b/, respectivament, perquè l'alternança regular de /b/ és [p]~[β] (cf. *tu[p]* ~ *tu[β]et*).

* Els fonemes africats alveolars en posició final de mot provenen de mots estrangers, però el seu comportament és regular.

4.2.b. Sonorització d'obstruents entre mots

Sigui quin sigui l'origen fonemàtic de les realitzacions sordes de les consonants oclusives a final de mot, es mantenen sordes si al darrere hi ha un mot que comença per vocal (casos *a* de la taula 9) excepte en alacantí, en què esdevenen sonores (i poden convertir-se en aproximants: *dra[β]* enorme, *ca[β]* amunt, *tu[β]* enorme, veg. § 4.3). En el mateix context, les consonants sibilants fricatives i africades se sonoritzen (casos *b* de la taula 9) excepte en els parlars apitxats, que mantenen les sordes (no recomanat per la normativa: *ru[s]* enorme, *gui[f]* ample, *despa[tʃ]* antic). La consonant fricativa labiodental presenta més variació, però la tendència general és de mantenir-la sorda, o parcialment sonoritzada (representat amb el diacrític [̣], que indica 'sonor') sobretot quan es troba lluny de l'accent: *xe[f̣]* únic, *bu[f̣]~[f]* enorme, *fotògra[f̣]~[v]* alemany. Tot i que la pronúncia normativa prevista és amb la fricativa labiodental sonora [v], a la taula 9 agrupem aquests casos amb els dels oclusius. La sonorització d'obstruents entre mots s'interpreta com una assimilació del caràcter sonor de la vocal següent.

Taula 9. Alternances bàsiques de sonoritat en els obstruents: obstruents finals de mot seguits de mot amb vocal inicial.

	Posició final absoluta	Seguit de mot amb vocal inicial
a) oclusius i f	dra[p], ca[p] (prep.), pi[t], po[k] tu[p], merca[t], fo[k] bu[f], ser[f]	dra[p] enorme, ca[p] amunt, pi[t] ample, po[k] amable tu[p] enorme, merca[t] antic, fo[k] intens bu[f] enorme, ser[f] orgullós
b) sibilants	ru[s], gui[f], despa[tʃ] pi[s], ra[tʃ], mi[tʃ] quibu[ts], pi[ts], merca[ts]	ru[z] enorme, gui[ʒ] ample, despa[dʒ] antic pi[z] antic, ra[dʒ] enorme, mi[dʒ] antic quibu[dz] antics, pi[dz] enormes, merca[dz] antics

4.2.c. Assimilació de sonoritat dels obstruents

El darrer fenomen relacionat amb la sonoritat és l'assimilació de sonoritat dels obstruents en posició final de síl·laba (coda) a la consonant següent. En posició medial i final de mot, els obstruents s'assimilen a la sonoritat de la consonant següent en tots els dialectes; els casos sense alternances s'atribueixen al fonema sord o sonor segons la realització fonètica corresponent (casos com *capsa* o *súbdit* de la taula 10). El resultat final es pot veure addicionalment afectat per altres fenòmens (d'assimilació o d'elisió) que es comenten en els apartats següents.

Taula 10. Alternances de sonoritat en els obstruents: assimilació de sonoritat en posició de coda sil·làbica.

Seguit de consonant sorda	Seguit de consonant sonora	Interpretació fonològica
ca[p]sa, Se[t]cases, a[k]te na[f]talina, mo[s]ca, Ku[ʃ]ka*	sú[b]dit, a[d]dició, mara[g]da A[v]ganistan (A[v]ganistan), bi[z]be, cai[ʒ]mir*	/p/, /t/, /k/ /b/, /d/, /g/ /t̪/, /s/, /ʃ/ (/v/), /z/, /ʒ/
dra[p] petit, pi[t] petit, po[k] petit bu[f] petit, ru[s] petit, gui[ʃ] petit quibu[ts̪] petit, despa[t̪] petit	dra[b] gran, pi[d] gran, po[g] gran bu[v] gran, ru[z] gran, gui[ʒ] gran quibu[d̪z̪] gran, despa[d̪ʒ̪] gran	/p/, /t/, /k/ /t̪/, /s/, /ʃ/ /ts̪/, /t̪ʃ̪/
tu[p] petit, merca[t] petit, fo[k] petit (ser[f] petit), pi[s] petit, passe[t̪] petit her[ts̪] que mesuro, mi[t̪] petit	tu[b] gran, merca[d] gran, fo[g] gran (ser[v] gran), pi[z] gran, passe[d̪ʒ̪] gran her[d̪z̪] de freqüència, mi[d̪ʒ̪] gran	/b/, /d/, /g/ (/v/), /z/, /ʒ/ /d̪z̪/, /d̪ʒ̪/
pla[ts̪] petit, dra[ps̪] petits... merca[ts̪] petits, tu[ps̪] petits...	pla[d̪z̪] grans, dra[bz̪] grans... merca[d̪z̪] grans, tu[bz̪] grans...	oclusiu+fricatiu oclusiu+fricatiu

* Algunes combinacions només apareixen en mots d'origen estranger, però el seu comportament és regular.

(/v/) = Dialectes amb /v/.

4.2.d. Simplificació de grups consonàntics finals

El català presenta un nombre elevat de mots que terminen en grups consonàntics. En català central, nord-occidental i en algunes varietats valencianes, alguns d'aquests grups se simplifiquen, uns altres es conserven, i uns altres presenten variació entre simplificació i manteniment. Hi ha elisió sistemàtica de la consonant final en els grups de nasal o *l* seguits d'oclusius que es produeixen en el mateix lloc d'articulació: *-mp/* i *-mb/* esdevenen *-m*; *-nt/* i *-nd/* esdevenen *-n*; *-nk/* i *-ng/* esdevenen *-ŋ* (amb la nasal assimilada al lloc d'articulació velar de l'oclusiva elidida; veg. § 4.2.e), i *-lt/* i *-ld/* esdevenen *-l* (casos *a* de la taula 11). Hi ha elisió optativa de la consonant final en els grups de *r* o *s* seguits d'oclusius que es produeixen en el mateix lloc d'articulació (grups *-rt/*, *-rd/* i *-st/*) (casos *b* de la taula 11). Els mateixos canvis s'esdevenen si els grups anteriors van seguits de *-s* final. Les elisions obligatòries es mantenen tant si el mot següent comença per vocal com si comença per consonant; les elisions optatives

esdevenen gairebé sistemàtiques quan el mot següent comença per consonant. La resta de grups consonàntics es mantenen (casos *c* de la taula 11), tot i que en la parla ràpida es pot perdre alguna consonant (que no sigui *s*) per excés de consonants en algunes combinacions (*triomf puntual* [mjf.p]~[m.p], *curs tercer* [rs.t], *arcs petits* [rks.p]~[rs.p]). Com és habitual, la presència en la forma fonològica de l'oclusiva elidida en la forma fonètica es detecta per la comparació de mots morfològicament relacionats.

Taula 11. Grups consonàntics finals (català central i nord-occidental).

	Interpretació fonològica	Mot alternat	-CC (final de mot)	-CC+s (final de mot)	-CC V- (seguit de mot amb vocal inicial)	-CC C- (seguit de mot amb consonant inicial)
a) Elisió obligatòria	-/mp/ -/mb/ -/nt/ -/nd/ -/nk/ -/ng/ -/lt/ -/ld/	aca[m]ar to[m]arella po[nt]et rotu[nd]a ba[ŋ]keta sa[ŋ]gonera sa[l]tjar herà[l]dica	ca[m] to[m] po[n] rotu[n] ba[ŋ] sa[ŋ] sa[l] hera[l]	ca[ms] to[ms] po[ns] rotu[ns] ba[ŋs] sa[ŋs] sa[ls] hera[ls]	ca[m] obert to[m] enorme po[n] ample rotu[n] anunci ba[ŋ] estret sa[ŋ] aigualida sa[l] altíssim hera[l] important	ca[m] petit to[m] petit po[n] senzill rotu[n] resultat ba[ŋ] negre sa[ŋ] vermella sa[l] gran hera[l] grec
b) Elisió optativa	-/rt/ -/rd/ -/st/	mo[rt]al ve[rð]ejar tri[st]esa	mo[r]~[rt] ve[r]~[rt] tri[s]~[st]	mo[rs]~[rts̃] ve[rs]~[rts̃] tri[sts̃]	mo[r]~[rt] íntima ve[r]~[rt] intens tri[z]~[st] amic	mo[r] natural ve[r] fosc tri[s] final
c) Manteniment	-/mf/ -/ns/ -/rb/ -/rk/ -/sk/ -/rn/ -/rs/ -/lb/ ...	trio[m]far desca[ns]ar ve[rβ]al a[rk]ada bo[sk]os fo[rn]er cu[rs]et ca[lβ]a ...	trio[m]f desca[ns] ve[rp] a[rk] bo[sk] fo[rn] cu[rs] ca[lp] ...	trio[m]fs (descansos) ve[rps] a[rks] bo[sk] fo[rns] (cursos) ca[lps] ...	trio[m]f estrany desca[nz] immens ve[rp] actiu a[rk] imaginari bo[sk] encantat fo[rn] antic cu[rz] escolar ca[lp] interessant ...	trio[m]f puntual desca[ns] petit ve[rp] transitiu a[rk] senzill bo[sk] silencios fo[rn] senzill cu[rs] tercer ca[lp] sord ...

En els grups de nasal seguit d'oclusiu, se sol mantenir l'oclusiu en contacte amb mots amb vocal inicial en el cas de la preposició *amb* (*amb ella*, pronunciat sonor: [b]) i en certes expressions lexicalitzades (*Sant Andreu*, *cent anys*, *quant és*, *cinc o sis*, *blanc i negre*, *sang i fetge*, pronunciat sord; veg. § 4.2.a). La normativa recomana el manteniment de l'oclusiu en aquests casos, tal com s'esdevé en el primer element dels compostos (*vint-i-dos*, *nord-est*, també pronunciat sord).

En la major part del valencià, en eivissenc i en formenterenc, l'elisió dels oclusius només és factible en els grups amb elisió obligatòria al català central i

nord-occidental quan aquests van seguits o bé de -s final o bé d'un mot amb consonant inicial; cf. *camp* [-mp], *cam(p)s* [-ms], *camp obert* [-mp], *cam(p)s oberts* [-mz], *cam(p) petit* [-m], *cam(p)s petits* [-ms]. A la resta del balear, i en especial en mallorquí, la situació és la mateixa, excepte pel fet que se simplifiquen els grups consonàntics interns en posició de coda (això és, davant de consonant) a un sol element: entre mots, només es conserva la primera consonant de la coda (*cam(ps) petits* [-m], *nin(s) petits* [-m]); en interior de mot, es manté la *s* (*a(d)scripció*, *i(n)scripció*). La simplificació de grups consonàntics amb *s* en interior de mot és bastant habitual arreu del domini. En interior de mot, la normativa només admet l'elisió d'oclusius en els grups inicials *ads-*, *abs-*, *obs-* seguits de consonant en el registre informal dels parlars baleàrics (*a(d)scripció*, *a(b)stracte*, *o(b)stacle*); la *Gramàtica normativa valenciana*, per la seva banda, accepta aquesta pronúncia per al valencià estàndard en els grups *ads-*, *obs-*, *subs-* (*a(d)scripció*, *o(b)scuritat*, *su(b)scriure*).

En els parlars de Mallorca amb realització palatal dels oclusius velars finals (-/nk/: *tronc* [-ɲc], -/ng/: *sang* [-ɲc]) (veg. § 2.3 i 4.2.e), s'esdevé un fenomen de diftongació quan aquests grups van seguits de -s final o de mot amb consonant inicial (*troncs* [-jns], *troncs forts* [jɲf]) (veg. § 4.4).

4.2.e. Assimilació de lloc d'articulació de nasals i laterals

En posició de coda sil·làbica, tant en interior de mot com entre mots, la consonant nasal alveolar /n/ s'assimila al lloc d'articulació de qualsevol consonant o semivocal que la segueix (casos *a* de la taula 12). La nasal bilabial /m/ només s'assimila dins la sèrie labial, això és, esdevé labiodental davant consonant labiodental i es manté bilabial davant consonant bilabial i en tots els altres casos (casos *b* de la taula 12). La nasal palatal /ɲ/ no altera el lloc d'articulació bàsic. En la mateixa posició, la consonant lateral alveolar /l/ s'assimila al lloc d'articulació d'una consonant dental, prepalatal o palatal següent (casos *c* de la taula 12), mentre que la lateral palatal /ʎ/ no altera el lloc d'articulació bàsic. La nasal velar [ŋ] no s'assimila. (En interior de mot, mantenim el criteri d'atribuir les formes no alternants al fonema de les mateixes característiques.)

En els parlars de Mallorca amb realització palatal dels oclusius velars finals (veg. § 2.3), l'assimilació d'aquests grups resulta en una consonant nasal palatal (-/nk/: *tronc* [-ɲc], -/ng/: *sang* [-ɲc]) (veg. § 4.2.d).

En alguns parlars, les assimilacions de nasals tenen un abast més ampli i afecten també les consonants nasals bilabial i velar. Són especialment vigents en mallorquí i, excepte en el cas de la nasal velar, també en menorquí i a la zona septentrional del català central: *columna* [nn], *fem novel·les* [nn], *fem teatre* [nt], *flam d'ou* [nd], *fem coses* [ɲk], i també *banc petit* [mp] (o [jɲp]), veg. § 4.4) en mallorquí. La normativa no recomana aquestes assimilacions en registres formals.

En posició final de mot, la consonant nasal palatal palatalitza la fricativa alveolar següent (-[ɲ] a *anys*, *empenys*, *menystenir*). El mateix s'esdevé, en major o menor grau segons els dialectes, en el cas de la consonant lateral palatal (-[ʎ] o -[ʎs] a *alls*, *bulls*, *cabells*).

Taula 12. Assimilació de lloc d'articulació de nasals i laterals.

Interpretació fonològica	Realització fonètica	Interior de mot	Entre mots
a) /n/	[ŋ] [m] [n] [ɲ] [ɲ]	infidel, enfangar; invisible* imbècil, impossible; invisible** cansat, incívic; sonda, intocable ¹ enginy, enllaç, injust ² tronc, encasellar, ingrát	fan festa; fan venir* fan pena, fan bé; fan venir** fan nosa, fan soroll; fan dir, fan treballar ¹ fan nyanyos; fan gimnàstica, fan llum, un iogurt ² fan coses, fan gràcia, un web
b) /m/	[m] [m]	trionf, enfadar; convent* tombar; convent**	fem festa; fem venir* fem ballar; fem venir**
c) /l/	[l] [ʎ]	colze, alta ¹ àlgebra, Elx ²	pal negre, pal tallat ¹ pèl·llarg, pal gegant, el nyap ²

* Dialectes amb /v/.

** Dialectes sense /v/.

¹ En transcripció estreta: [ŋ] i [ɲ] davant oclusiu dental (so[ŋ]da, i[ɲ]tocable, a[ɲ]ta, etc.).

² En transcripció estreta: [ŋ] davant sibilant prepalatal, lateral palatal i semivocal palatal (e[ŋ]giny, e[ŋ]llaç, u[ŋ] iogurt, etc.); [l] davant sibilant prepalatal i nasal palatal (à[l]gebra, e[l] nyap, etc.) i també lleument palatalitzada davant semivocal palatal (e[l] iogurt).

4.2.f. Altres assimilacions de lloc i de mode d'articulació

En posició de coda sil·làbica, tant en interior de mot com entre mots, les consonants oclusives dentals tendeixen a assimilar-se al lloc d'articulació de la consonant següent (casos *a* de la taula 13); quan no s'assimilen al lloc d'articulació, simplement s'assimilen a la sonoritat (veg. § 4.2.c). Si la consonant següent és nasal o lateral, es pot produir una assimilació addicional del mode d'articulació (casos *b* de la taula 13). La normativa prescriu que en interior de mot no compost la pronúncia amb assimilació de mode és l'única correcta per als casos provinents de *t* antiga (per als casos /ʎʎ/ s'admet la variant amb laterals alveolars, /ll/, pròpia del valencià i del balear) (casos *c* de la taula 13); la *Gramàtica normativa valenciana*, per la seva banda, admet les pronúncies sense assimilació de mode en els grups *tm*, *tn* i *tl* de paraules cultes. Entre mots, l'assimilació optativa de nasalitat també és possible entre una oclusiva bilabial i una nasal bilabial (casos *d* de la taula 13). En interior de mot, el grup *cn/gn* es pot realitzar amb assimilació de nasalitat, [ɲn] (casos *d* de la taula 13); no hi ha assimilació, en el mateix context, entre mots (cf. *en bec nou* [gn] vs. *en venc nou* [ɲn]).

En altres parlars, les assimilacions d'oclusius tenen un abast més ampli i afecten també els oclusius labial i velar en els contextos esmentats. Són especialment vigents en mallorquí i en menorquí (sobretot a Mallorca) i a la zona septentrional del català central: *examen* [d̪z], *taxi* [ts], *absolut* [ts], *dubte* [tt], *sap dir* [dd], *sap sortir* [ts], *capgirar* [d̪ʒ], *actual* [tt], *sap cantar* [kk], *escric poemes* [pp], *escric teatre* [tt]; *sap negar* [nn], *sap liquidar* [ll], *sap llegir* [ʎʎ],

escriu *novel·les* [nn], escriu *nyaps* [ɲɲ], *puc llegir* [λλ]. En menorquí i en mallorquí, les assimilacions de lloc i de mode es poden estendre a altres contactes amb fricatiu i líquids (*cap flor* [ff], *cap verd* [vv], *tot verd* [vv]; *puf negre* [nn], *agaf taronges* [tt], *agaf mores* [mm]; *és lògic* [ll], *es llit* [λλ]; *parlar* [ll]). La normativa no recomana cap de les assimilacions anteriors en registres formals. En interior de mot, en canvi, la pronúncia amb assimilació de lloc i de mode d'articulació del grup *cn/gn* i, en menor mesura, del grup *gm* es troba dialectalment més estesa (se sent en zones del català central, en balear, en nord-occidental i en valencià) i la normativa l'admet (*tècnic* [nn], *signe* [nn], *fragment* [mm], *dogma* [mm]).

Taula 13. Assimilacions de lloc i de mode d'articulació dels oclusius.

	Interpretació fonològica	Realització fonètica	Interpretació fonològica	Realització fonètica
a) Assimilació de lloc (optativa)	/t/ + /p/	[pp] ratpenat, set pams	/d/ + /p/	[pp] pot parlar
	/b/	[bb] petitburgès, set vides*	/b/	[bb] pot ballar, advent*
	/t/	[tt] set taronges	/t/	[tt] pot tenir
	/d/	[dd] set dones	/d/	[dd] pot dir
	/s/	[ts] setciències, set sabates	/s/	[ts] pot servir
	/z/	[dz] set zones	/z/	[dz] pot zigzaguejar
	/ʃ/	[tʃ] set xampinyons	/ʃ/	[tʃ] pot xerrar
	/ʒ/	[dʒ] set joves	/ʒ/	[dʒ] pot jugar
	/k/	[kk] Setcases, set cordes	/k/	[kk] adquirir, pot cantar
	/g/	[gg] set gats	/g/	[gg] pot guardar
b) Assimilació de lloc i de mode (optativa)	/t/ + /n/	[nn] set nassos	/d/ + /n/	[nn] pot negar
	/m/	[mm] setmesó, set mesos	/m/	[mm] admirar, pot manar
	/ɲ/	[ɲɲ] set nyanyos	/ɲ/	[ɲɲ] pot nyaufar
	/l/	[ll] set làmines	/l/	[ll] pot liquidar
	/λ/	[λλ] set lloros	/λ/	[λλ] pot llegir
c) Assimilació de lloc i de mode (obligatòria segons la normativa)	/mm/ /nn/ /ll/ /λλ/ (/ll/)	[mm] setmana, ritme, sotmetre [nn] cotna, ètnia, vietnamita [ll] atleta, atles, decatló [λλ] ([ll]) espatlla, ametlla, revetlla		
d) Assimilació de mode (optativa)	/p/ + /m/	[mm] escup molt	/b/ + /m/	[mm] submarí, sap manar
			/gn/	[ɲn] tècnic, signe, sagnar

* [bv] o [vv] en dialectes amb /v/.

4.3. Aproximantització i geminació d'oclusius

En general, tant en interior de mot com entre mots les consonants oclusives sonores esdevenen aproximants espirants quan es troben en posició inicial de síl·laba (obertura) i van precedides per un so que no interromp del tot el pas de l'aire per la boca (això és: una vocal, una semivocal, un fricatiu, un africad i, amb una mica més de variació, un ròtic o un lateral). En la combinació lateral seguit d'oclusiu dental i en la combinació fricatiu labiodental seguit d'oclusiu bilabial, l'oclusiu sol mantenir-se sense espirar (*caldera* [ld], *ull de poll* [ʎd], *puf blanc* [vb]).

Taula 14. Aproximantització d'oclusius.

Interpretació fonològica	Realització fonètica	Interior de mot
/b/	[β]	ceba, sobre, Aubí, disbarat, herba, calba la boca, fa broma, mai balla, és bell, vaig bé, mar Bàltic, vol ballar, coll blanc
/d/	[ð]	cada, quadre, audaç, esdevenir, corda una dama, la droga, mai diu, fas diners, migdia, faig diners, cor dur
/g/	[ɣ]	paga, sogre, aigua, esgotat, amargant, alga una gata, fa gràcia, bou gris, és gris, veig gats, cor gran, el gat, coll gruixut

En els dialectes amb /v/, /b/ tendeix a mantenir-se oclusiu en totes les posicions (*ce[b]a*, *so[br]e*, *dí[zb]arat*, etc.), probablement per mantenir la diferència entre el fricatiu i l'oclusiu de manera més clara. En valencià, la /d/ intervocàlica i més esporàdicament la /g/ intervocàlica arriben a afeblir-se tant que s'elideixen (*ca(d)ira*, *fideua(d)a*, *moca(d)or*; *ai(g)ua*, *ju(g)ar*). La normativa en general no recomana aquestes elisions, però a la *Gramàtica normativa valenciana* s'admet que en valencià col·loquial són molt generalitzades en les terminacions *-ada* i *-ador* (*fideua(d)a*, amb la variant gràfica admesa *fideuà*; *masclata(d)a*, amb la variant gràfica admesa *mascletà*; *moca(d)or*).

En interior de mot, els grups *bl* i *gl* intervocàlics precedits de vocal tònica (*poble*, *regla*) i en els derivats d'aquests mots (*Poblet*, *reglament*) es geminen ([bb], [ggl]) en català central, en balear i en nord-occidental. En zones del català central i del nord-occidental se senten pronúncies ensordides ([pl], [kl]), que la normativa no recomana. Hi ha uns pocs mots en què no hi ha ni geminació ni ensordiment (amb [βl], *bíblia*; amb [ɣl], *ègloga* i *sigla*).

A més dels grups *bl* i *gl*, les consonants africades entre vocals també solen pronunciar-se geminades (en aquest cas, amb allargament de la part oclusiva de l'africat), especialment les posttòniques i si són sonores: *dotze* [d̪d̪z] (general arreu del domini lingüístic), *jutge* [d̪d̪ʒ] (amb [d̪ʒ] en valencià).

4.4. Simplificacions d'altres grups consonàntics

Entre mots, en el contacte de consonants contínues (això és, entre sibilants i ròtics i en la successió de semivocals) sol haver-hi simplificació. Entre ròtics, la

pronúncia més generalitzada és la reducció a una vibrant (casos *a* de la taula 15). La reducció és força menys freqüent entre sibilants prepalatals i vibrant que entre sibilants alveolars i vibrant; en aquests contextos, les sibilants solen mantenir-se en pronúncies acurades, sovint amb una realització aproximant [ɹ] (casos *b* de la taula 15). També és poc freqüent la reducció de semivocals idèntiques (casos *c* de la taula 15). En interior de mot, la simplificació és bastant generalitzada en el contacte de sibilant alveolar i vibrant (*Israel* [r]~[zr] o [ɹ]).

Taula 15. Simplificació de ròtics, de sibilant seguit de ròtic, i de semivocals.

Combinació	Exemples
a) Ròtic + Ròtic	[r] mar Roig
b) Sibilant + Ròtic	[r] ~ [zr] més ràpid [r] ~ [ʒr] mateix roc [dr] ~ [dʒr] tots riuen [dr] ~ [dʒr] mig rus
c) Semivocal + Semivocal	[j] ~ [jj] noi iugoslau [w] ~ [ww] beu whisky

Entre sibilants, la variació dialectal és més gran. En català central, la pronúncia generalitzada és la reducció dels elements fricatiu en contacte (no afecta, per tant, en general, el contacte de fricatiu seguit d'africat: *és txec* [stʃ]), amb assimilació progressiva parcial de la palatalitat quan el primer segment és prepalatal i el segon alveolar (casos *a-b* de la taula 16). Els africats resultants del contacte entre africat i fricatiu poden arribar a geminar-se d'acord amb el que s'ha dit al § 4.3 (*tots juguen* [dʒ]). Les seqüències de dos africats es resolen amb un africat geminat, amb la part oclusiva allargada (cas *c* de la taula 16). En interior de mot, la simplificació de fricatiu alveolars ha esdevingut sistemàtica ([s] a *piscina*, *adolescent*, *ascensor*).

Taula 16. Simplificació de sibilants (català central).

Combinació	Exemples
a) Fricatiu + Fricatiu	[s] dos sacs [z] sis zones [ʃ] compres xarop, mateix xarop [ʒ] és gelat, mateix joc [s] peix salat [z] mateix zero
b) Africat + Fricatiu	[tʃ] tots senten [dʒ] tots zigzaguegen [tʃ] tots xoquen, mig xipriota [dʒ] tots juguen, mig gironí [tʃ] mig suec [dʒ] veig zones
c) Africat + Africat	[tʃtʃ] despatx txec

En els dialectes occidentals la situació és la mateixa que en català central excepte pel fet que presenten africats prepalatals inicials de mot en lloc de fricativs prepalatals, d'acord amb el que s'ha comentat al § 4.1. Conseqüentment, en aquests contactes un dels grups resultants és fricatiu seguit d'africat, el qual es manté –com és habitual– perquè no estan en contacte les parts contínues –això és, les parts fricatives dels africats: *és xic* [stʃ], *és jove* [zdʒ] (com *és txec* [stʃ]). El grup resultant africacat seguit d'africat es resol, com en els exemples de la taula 15c, amb un africacat geminat, amb la part oclusiva allargada (*mig xic* [ttʃ], *mig jove* [ddʒ]). En els contactes en què la consonant final del primer mot és sibilant prepalatal, la variació dialectal augmenta a causa de les diferents pronúncies d'aquests segments en aquesta posició (veg. § 4.1); en general, però, si entren en contacte dos elements fricativs se segueix la norma anterior de reducció de fricativs en contacte.

En els dialectes balears la situació és més complexa. En mallorquí, els sibilants prepalatals finals de mot es redueixen a una semivocal quan es troben en contacte amb una -s flexiva (*mateix* [-ʃ], *mateixs* [-ʃs]; *passeig* [-tʃ], *passeigs* [-ʃs]; *serveix* [-ʃ], *serveixs* [-ʃs]) i entre mots quan el sibilant prepalatal va seguit de mot amb consonant inicial (*peix salat* [ʃs], *mateix joc* [jʃ], *mateix dia* [jð]). En mallorquí (excepte quan el primer sibilant és prepalatal pel que acabem d'esmentar) i en menorquí general, els contactes entre fricativs es resolten amb dissimilació, tant en interior de mot ([tʃs]: *piscina*, *adolescent*, *ascensor*) com en el contacte de mots (*dos sacs* [tʃs], *sis zones* [dʒ], *compres xarop* [tʃ], *és gelat* [dʒ], i també *peix salat* [tʃs] i *mateix joc* [dʒ] en menorquí general), amb la possibilitat de geminar-se d'acord amb el que s'ha dit al § 4.3 (*és gelat* [ddʒ]). La normativa no recomana la dissimilació en els registres formals.

En interior de mot, els grups de laterals o nasals idèntics tendeixen a simplificar-se, reducció que la normativa admet en registres informals (*gemma*, *setmana* [m]; *Anna*, *innocent* [n]; *novel·la*, *tranquil·litat* [l]; *bitllet*, *espatlla* [ʎ]); en els parlars baleàrics i valencians s'admet la pronúncia simple en mots que mantenen la palatal ([ʎ] a *bitllet*, *ratlla*, *butlletí*). La *Gramàtica normativa valenciana* també admet en el registre formal la reducció, en paraules patrimonials, de la el·lipsis geminada (*novel·la* [l]), del grup *nn* (*innocent* [n]), del grup de nasals corresponent a *tm* (*setmana* [m]), i, encara que amb preferència per la geminada, del grup de nasals corresponent a *tn* (*cotna* [n]) i del grup de laterals corresponent a *tl* en valencià ([l] a *ametlla*, *espatlla*). No es recomana, en canvi, en cap dialecte, la reducció també habitual del grup /dd/ (*addició*).

En mallorquí, la consonant nasal palatal de final de mot es pronuncia palatal en posició final absoluta (*any* [-ɲ]) o seguida de mot amb vocal inicial (*any actual* [ɲ]); però es descompon en una semivocal seguida de nasal si va seguida de -s flexiva (*anys* [-jns]) o de mot amb consonant inicial (*any sant* [jns]). La nasal resultant s'assimila al lloc d'articulació de la consonant següent d'acord amb el que s'ha dit al § 4.2.e (*any passat* [jmp]). El mateix s'esdevé en els parlars mallorquins amb realització palatal (-[ɲc]) en els grups finals de mot -/nk/, -/ng/ (*tronc* [-ɲc], *tronc antic* [ɲc]; però *troncs* [-jns], *troncs forts* [jmf]).

5.1 L'accent

L'**accent** és una característica suprasegmental que afecta tota la síl·laba. Com totes les característiques suprasegmentals, és un fenomen relatiu, perquè l'accent d'una síl·laba només es pot percebre quan es comparen diferents síl·labes d'una mateixa seqüència. Fonèticament, l'accent se sol produir amb un increment de la intensitat i de la llargada de la síl·laba, i amb un to més agut: les síl·labes tòniques solen ser més fortes i durar més que no pas les àtones. Les síl·labes tòniques són, per tant, prosòdicament més prominents que no pas les àtones i, per això, s'hi mantenen millor les característiques dels sons que hi apareixen. En català, l'accent condiciona la reducció vocàlica (veg. § 3.1) i pot arribar a ser l'únic tret que distingeix un mot d'un altre (*ajupi* vs. *ajupí*).

Cada mot (excepte els elements àtons presentats al § 3.1) té una síl·laba més prominent o tònica, que és la que duu l'accent de mot o **accent primari**, indicat en la transcripció amb el diacrític ['] davant la síl·laba afectada: *куси* ['kuzi]. (Per qüestions pràctiques, de vegades s'utilitza el diacrític [ˈ] damunt la vocal de la síl·laba accentuada: *куси* [kúzi].) L'accent de mot pot caure en una de les tres darreres síl·labes: mots **aguts** o **oxítons**, si l'accent recau en l'última síl·laba (*meló*, *cosir*, *cantant*, *perdiu*, *Agnès*, *fatalitat*); mots **plans** o **paroxítons**, si l'accent recau en la penúltima síl·laba (*molsa*, *plàtan*, *canta*, *dinosaure*, *Rosa*, *cantim-plora*), i mots **esdrúixols** o **proparoxítons**, si l'accent recau en l'antepenúltima síl·laba (*càrrega*, *tómbola*, *sàtira*, *Júpiter*). En general, la posició de l'accent de mot és lliure en català, tot i que els mots tendeixen a ser aguts o plans.

Alguns mots tenen, a més de l'accent primari, un **accent secundari** de mot, indicat amb el diacrític [ˊ] davant la síl·laba afectada: *ràpidament* [ˌrapiðə'men]. (Per qüestions pràctiques, de vegades s'utilitza el diacrític [ˊ] damunt la vocal de la síl·laba amb accent secundari: *ràpidament* [ràpiðəmén].) L'accent secundari de mot en general prové d'un accent primari que ha perdut intensitat, com ara el del radical adjectival dels adverbis en *-ment* (*ràpidament* [ˌrapiðə'men]) o el del primer element dels sintagmes lexicalitzats (*vagó restaurant* [bəˌɣorəstəw'rən]); també poden dur accent secundari el primer element dels compostos (*rentaplays* [rentə'plats] o [rentə'plats]) i alguns prefixos tòpics (*precapitalista* [ˌprəkəpitə'listə]). Tant si aquests elements porten accent secundari com si no ho fan, la vocal de la síl·laba afectada no es redueix (veg. § 3.1).

Els pronoms febles són àtons i, per tant, no canvien la posició de l'accent verbal (*canta* ['kantə], *la canta* [lə'kantə], *canta-la* ['kantələ], *canta'm* ['kantəm]), excepte en balear, en què se sol desplaçar l'accent cap a la darrera síl·laba en les combinacions de verb seguit de pronom (*canta-la* [kəntə'lə], *canta'm* [kən'təm]). En valencià, algunes seqüències de pronoms posposats poden dur accent secundari (*porta-li'l* ['pɔrta,lil], *porta-li-la* ['pɔrta,lila]).

L'accent dels mots pronunciats aïlladament pot canviar quan apareixen en un enunciat més llarg, perquè normalment es produeix una alternança entre síl·labes tòniques i àtones amb diferents graus de prominència. En cap cas, la pèrdua d'intensitat es tradueix en alteracions de timbre vocàlic per reducció vocàlica. En condicions normals, l'accent primari de l'enunciat recau sobre la darrera síl·laba accentuada de mot i els altres accents de mot perden prominència o arriben a desaparèixer per qüestions rítmiques: *Arribarà demà* [əriβəˌraðə'ma]; *Ve ara* [be'arə]. Quan es vol posar èmfasi en un determinat element, hi ha la possibilitat d'augmentar la prominència de l'element en qüestió fent-hi recaure l'accent primari (i amb un canvi d'entonació; veg. § 5.2): *Arribarà demà (i no pas se n'anirà)* [əriβə'raðəˌma].

A més dels accents de mot, si en una seqüència hi ha diverses síl·labes consecutives sense accent, s'hi poden afegir **accents rítmics**, els quals tampoc no alteren el timbre de les vocals. Així, en la paraula *afectivitat* l'accent primari de mot recau en la darrera síl·laba ([əfəkˌtiβi'tat]), però s'hi poden afegir accents rítmics secundaris per evitar les quatre síl·labes àtones successives ([əfəkˌtiβi'tat] o [əfəkˌtiβi'tat]). El mateix s'esdevé en un enunciat com *Portava pantalons*: en principi, hi ha un accent primari a la darrera síl·laba i un accent secundari a la segona síl·laba ([pʊrˌtaβəpəntə'lɔns]); però s'hi pot afegir un accent rítmic secundari per evitar massa síl·labes àtones consecutives ([pʊrˌtaβəpəntə'lɔns]).

5.2 L'entonació

L'**entonació** és una característica suprasegmental que afecta tot l'enunciat. És una successió de tons aguts i greus que forma la **corba melòdica** o **cantarella** amb què es pronuncia un enunciat. El correlat físic de l'entonació és, doncs, l'altura tonal, que depèn de la freqüència de vibració de les cordes vocals: un to alt o

agut es correspon amb un augment de la freqüència de vibració; un to baix o greu es correspon amb un descens de la freqüència de vibració. Com totes les característiques suprasegmentals, és un fenomen relatiu, perquè un to només es pot percebre com a més agut o més greu quan es comparen diferents unitats tonals d'una mateixa seqüència.

En català, l'entonació no canvia el significat dels mots perquè els tons no tenen capacitat distintiva (en xinès mandarí, p. ex., els tons són distintius: [t^hɿ] 'plor(ar)', amb to ascendent, *vs.* [t^hɿ] 'caut', amb to descendent). Les variacions melòdiques s'utilitzen, en canvi, per aportar matisos sintàctics i semàntics a l'enunciat. El català té, doncs, una sèrie de **patrons entonatius** que els parlants identifiquen amb una sintaxi i una semàntica determinada. La part de les corbes melòdiques més distintiva és la cadència final.

Una de les funcions bàsiques de l'entonació és indicar la **modalitat oracional** (**declarativa**, **interrogativa** o **imperativa**). Tot i que hi ha diferències dialectals, en general en una pronúncia neutra (això és, sense cap intencionalitat particular per part del parlant), la cadència final del patró entonatiu d'un enunciat declaratiu és suauament descendent (de més agut a més greu) des de la primera síl·laba accentuada fins al final, amb un descens més fort en la darrera síl·laba accentuada, que per això és percebuda amb accent primari (*Portava camisa*). El patró entonatiu neutre d'un enunciat imperatiu és, en canvi, marcadament descendent després de pronunciar la darrera síl·laba accentuada amb un to agut (*Vine ara!*). En la modalitat interrogativa hi ha més variació. D'una banda, el patró entonatiu d'una **pregunta absoluta** presenta una cadència final ascendent (de més greu a més agut) que comença després de la darrera síl·laba accentuada (*Portava camisa?*); però si hi afegim la partícula *que* inicial, la corba presenta una cadència final descendent bastant forta a partir de l'inici de la darrera síl·laba accentuada, per la qual cosa aquesta síl·laba es percep amb un to greu (*Que portava camisa?*). D'altra banda, el patró entonatiu d'una **pregunta parcial** (o pregunta amb mot interrogatiu) presenta una cadència final ascendent (*Què portava?*) o bé una cadència final descendent que comença cap a la part final de la darrera síl·laba accentuada, per la qual cosa la darrera síl·laba accentuada es percep amb un to agut (*Què portava?*).

En els exemples anteriors s'ha considerat que hi havia una única **unitat tonal** perquè els enunciats eren curts, però quan els enunciats són llargs pot haver-hi diferents unitats tonals. Les fronteres entre unitats tonals es marquen amb el símbol [|], si són **grups menors**, i amb el símbol [||], si són **grups majors**. Els grups menors són bàsicament grups accentuals, en què hi ha un sol accent primari. Les fronteres de grups majors normalment van acompanyades de pauses, mentre que les fronteres de grups menors solen anar acompanyades d'inflexions tonals, que poden correspondre a petites pauses o no. La divisió de l'enunciat en unitats tonals sol guardar relació amb l'**estructura sintàctica**. Així, en la frase ambigua que hem comentat al § 1, *Una jove veu l'amenaça*, la divisió de la seqüència en dos grups menors distingeix les dues lectures i en condiciona l'entonació, tant si fem una petita pausa entre els dos grups menors com si no la fem:

Una jove | veu l'amenaça || *vs.* Una jove veu | l'amenaça ||

L'entonació, a més d'ajudar la sintaxi a establir modalitats oracionals i a delimitar l'estructura interna dels enunciats, permet expressar **estats d'ànims i intencions** del parlants. Per exemple, la frase interrogativa absoluta *Portava camisa?* pronunciada amb una cadència final descendent se sol percebre com a descortesa; en canvi, pronunciada amb una cadència final ascendent no té aquest matís negatiu. Així mateix, l'entonació, amb l'ajut de la prominència accentual (veg. § 5.1), permet discriminar funcions informatives. Per exemple, en la frase *El pare portava camisa* l'entonació neutra de les declaratives (amb accent primari a *camisa*) indica que la informació nova és *camisa* i la coneguda *el pare*; en canvi, l'èmfasi sobre el subjecte (amb accent primari a *pare* i canvi de patró entonatiu) indica que la informació nova i realçada és *el pare*.

Bibliografia seleccionada i comentada

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006): *Gramàtica normativa valenciana*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. (Disponible en línia a: <http://www.avl.gva.es/PDF/GNV.pdf/>)

Gramàtica normativa del valencià en què es prioritzen solucions valencianes genuïnes. Es dedica el primer capítol (*Ortologia*) a descriure i fixar la pronúncia general de vocals i consonants.

BONET, EULÀLIA; LLORET, MARIA-ROSA (1998): *Fonologia catalana*. Barcelona: Ariel.

Manual universitari que descriu i analitza sistemàticament l'estructura fonològica del català oriental central, amb referències als fenòmens regulars d'altres varietats dialectals. L'anàlisi fonològica es basa en el model generatiu clàssic, amb la incorporació d'aportacions de la teoria fonològica més recent. Inclou exercicis al final de cada capítol.

FERRATER, GABRIEL (1981): "Sobre mètrica". Dins: *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 77-86.

Article publicat per primera vegada el 1971. Tracta sobre qüestions bàsiques de mètrica aplicades al català. S'hi analitza la frase ambigua *La jove veu l'amenaça*, que s'ha utilitzat de base en altres treballs que toquen la mateixa qüestió.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1999³): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I. Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Disponible en línia a: <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000062/00000072.pdf/>)

Fascicle que recull les recomanacions de l'Institut d'Estudis Catalans amb relació a l'estàndard oral de la llengua catalana. Es recomana de consultar la 1a reimpressió (corregida) de la 3a edició (revisada) de 1998, publicada el 1999. La 1a edició és de 1990.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (en preparació): *Gramàtica de la llengua catalana. Part I. Fonètica i fonologia*, esborrany. (Disponible en línia a: <http://www.iecat.net/institucio/seccions/filologica/gramatica/> consultes fetes el novembre de 2010.)

Esborrany de la nova gramàtica normativa que està elaborant l'Institut d'Estudis Catalans. La part de *Fonètica i fonologia* conté una descripció dels sons del català, la seva distribució bàsica i les modificacions regulars a què es veuen sotmesos en els diferents dialectes; així mateix, inclou les característiques bàsiques de l'accentuació i de l'entonació del català. L'obra és bàsicament descriptiva i, per tant, no discuteix aspectes relacionats amb la interpretació fonològica. Les explicacions es complementen amb indicacions prescriptives.

JULIÀ-MUNÉ, JOAN (2005): *Fonètica aplicada catalana*. Barcelona: Ariel.

Manual universitari que presenta, d'una banda, la descripció dels sons del català, el seu comportament bàsic en els diferents dialectes i l'evolució d'aquests sons fins a l'actualitat, i, de l'altra, aspectes aplicats de la fonètica relacionats amb l'adquisició, l'ensenyament i la correcció. Conté una extensa bibliografia final, que es comenta temàticament organitzada al final de cada capítol. Inclou un CD amb material fònic il·lustratiu del text i dels exercicis pràctics que incorporen els capítols.

PRIETO, PILAR (2004): *Fonètica i fonologia. Els sons del català*. Barcelona: UOC.

Manual universitari que presenta una descripció de la fonètica i de la fonologia del català. La part fonològica es basa en l'anàlisi de Bonet i Lloret (1998), però incorpora més precisions dialectals. Es dedica el capítol final a les aplicacions pràctiques de la fonètica i de la fonologia. La bibliografia conté comentaris sobre les obres bàsiques. Inclou un CD amb materials didàctics.

RECASENS I VIVES, DANIEL (1993): *Fonètica i fonologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Manual universitari que presenta una descripció de la fonètica i de la fonologia del català oriental central. Són molt recomanables els apartats dedicats a la fonètica general i a la resolució dels contactes vocàlics.

RECASENS I VIVES, DANIEL (1996²): *Fonètica descriptiva del català. (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX.)* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Exhaustiu compendi de les característiques fonètiques dels sons en els diferents dialectes del català. És la font dialectal més valuosa fins avui. Es recomana de consultar la 2a edició, que incorpora correccions respecte de la 1a, de 1991.

SOLÀ, JOAN; LLORET, MARIA-ROSA; MASCARÓ, JOAN; PÉREZ SALDANYA, MANUEL (dir.) (2008⁴): *Gramàtica del català contemporani*, vol. 1. Barcelona: Empúries, p. 35-462.

Opus magnum de la lingüística catalana actual, publicada per primer cop el 2002. La part de *Fonètica i fonologia* continguda en el primer volum comprèn 11 capítols, escrits per diferents especialistes, que constitueixen la descripció foneticofonològica més completa del català contemporani. Es recomana de consultar la 4a edició (definitiva), de 2008.

Atles interactiu de l'entonació del català: <http://prosodia.upf.edu/atlesentonacio/>. Web elaborat per la Universitat Pompeu Fabra. El projecte és coordinat per Pilar Prieto Vives i Teresa Cabré Monné, amb la participació d'especialistes d'arreu del domini lingüístic català. Presenta materials en àudio i en vídeo per a l'estudi de la prosòdia i l'entonació dels dialectes del català. Disposa d'un conjunt de recursos i eines per a l'estudi de l'entonació i la proposta Cat-ToBI per a l'etiquetatge prosòdic del català. Conté un manual i exercicis d'autoaprenentatge.

Els sons del català: <http://www.ub.edu/sonscatala/>. Web elaborat per la Universitat de Barcelona. El projecte ha estat dirigit per Joan Solà Cortassa, amb la col·laboració de Josefina Carrera Sabaté i Clàudia Pons Moll i la participació d'especialistes que treballen en universitats del domini lingüístic català. Disposa d'un conjunt de recursos i materials interactius relatius a la fonètica del català: classificació i descripció dels sons, símbols emprats en la transcripció, arxius sonors i imatges que reproduïxen l'articulació dels sons, i espectrogrames i oscil·logrames dels sons il·lustrats. Actualment conté la informació relativa al català oriental central i al català nord-occidental, però es preveu d'ampliar-la amb dades de la resta de dialectes. Inclou enllaços a webs que contenen informació sobre fonètica general, fonètica del català i disciplines afins.

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (revised to 2005)

CONSONANTS (PULMONIC)

© 2005 IPA

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill				r					ʀ		
Tap or Flap		ⱱ		ɾ		ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative				ɬ ɮ							
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ			

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a voiced consonant. Shaded areas denote articulations judged impossible.

CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
◌ ɸ	ɓ	ʼ
◌ ɸ	ɗ	ʼ
◌ ɸ	ɟ	ʼ
◌ ɸ	ɠ	ʼ
◌ ɸ	ɣ	ʼ

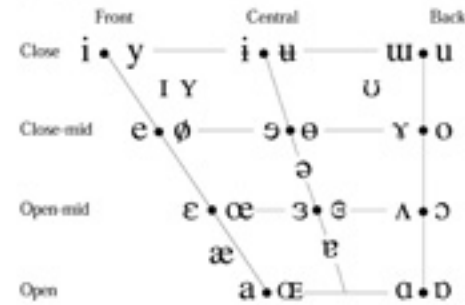
OTHER SYMBOLS

ʍ	Voicless labial-velar fricative	ɕ ʑ	Alveolo-palatal fricatives
w	Voiced labial-velar approximant	ɺ	Voiced alveolar lateral flap
ɥ	Voiced labial-palatal approximant	fj	Simultaneous ʃ and x
ħ	Voicless epiglottal fricative		
ʕ	Voiced epiglottal fricative		Affricates and double articulations can be represented by two symbols joined by a tie bar if necessary.
ʡ	Epiglottal plosive		

DIACRITICS

◌̥	Voicless	◌̤	Beautily voiced	◌̦	Dental
◌̣	Voiced	◌̧	Creaky voiced	◌̨	Apical
◌̠	Aspirated	◌̡	Lingrolabial	◌̩	Laminal
◌̜	More rounded	◌̝	Labialized	◌̞	Nasalized
◌̚	Less rounded	◌̛	Palatalized	◌̜	Nasal release
◌̟	Advanced	◌̠	Velarized	◌̡	Lateral release
◌̠	Retracted	◌̢	Pharyngealized	◌̣	No audible release
◌̣	Centralized	◌̤	Velarized or pharyngealized		
◌̥	Mid-centralized	◌̦	Raised		
◌̣	Syllabic	◌̧	Lowered		
◌̠	Non-syllabic	◌̡	Advanced Tongue Root		
◌̣	Rhoticity	◌̤	Retracted Tongue Root		

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

SUPRASEGMENTALS

- ˈ Primary stress
- ˌ Secondary stress
- ː Long
- ˑ Half-long
- ◌̥ Extra-short
- ◌̥ Minor (foot) group
- ◌̥ Major (intonation) group
- ◌̥ Syllable break
- ◌̥ Linking (absence of a break)

TONES AND WORD ACCENTS

◌̥	Extra high	◌̥	Rising
◌̥	High	◌̥	Falling
◌̥	Mid	◌̥	High rising
◌̥	Low	◌̥	Low rising
◌̥	Extra low	◌̥	Rising-falling
↓	Downstep	↗	Global rise
↑	Upstep	↘	Global fall

La col·lecció «*El que sabem de...*» consta d'una sèrie d'articles de suport a la docència sobre temes d'interès general, monogràfics i aplicats a cada àrea concreta.

Aquesta col·lecció és una obra col·lectiva, concebuda, dissenyada i creada al Departament d'Edicions Educatives de Grup Promotor / Santillana Educación, S.L. sota la direcció de Pere Macià i Enric Juan i Redal.

En la seva realització han intervingut:

Text: *Maria-Rosa Lloret*

Equip tècnic:

Disseny gràfic: *José Crespo i Rosa Marín*

Diagramació: *José María Sánchez de Ocaña Gómez*

Direcció tècnica: *Ángel García Encinar*

Assessorament i edició: *Lluís Payrató*

© 2011 by Grup Promotor / Santillana Educación, S.L.
Frederic Mompou, 11 (Vila Olímpica). 08005 Barcelona

■ SÈRIE DE LLENGUA. TÍTOLS PREVISTOS

(1) VOLUMS DE TEMA GENERAL

- La lingüística catalana, avui
- El català actual
- La història de la llengua catalana
- Gramàtica històrica del català
- La dialectologia catalana
- La fonologia del català**
- La morfologia del català
- La lexicologia del català
- La semàntica
- La sintaxi del català**
- La sociolingüística del català
- La pragmàtica del català
- La retòrica**
- L'anàlisi del text i el discurs
- L'antropologia lingüística
- La psicolingüística
- La història de la lingüística

(2) VOLUMS DE TEMA MONOGRÀFIC

- Els inicis de la llengua
- El català medieval**
- El català als segles XVI-XVIII
- El català al segle XIX
- El català al segle XX
- El català septentrional
- El català nordoccidental
- El català central
- Els dialectes balears
- El valencià
- La llengua estàndard
- Llengua i mitjans de comunicació**
- Les varietats funcionals del català
- El català col·loquial i la conversa**
- El català científic i tècnic
- Les varietats socials del català
- Les varietats generacionals del català
- Les classes de paraules**
- La morfologia flexiva
- La morfologia derivativa**
- Els pronoms
- El verb**
- El sintagma nominal
- El sintagma verbal
- Les classes d'oracions
- L'oració simple
- L'oració composta
- Els connectors textuais**
- Les preposicions
- Les conjuncions

(3) VOLUMS DE TEMA APLICAT

- Ensenyar llengua, avui
- L'expressió oral
- L'expressió escrita
- La comprensió oral
- La comprensió escrita
- El comentari de textos no literaris
- Els tipus de text**
- Els textos expositius
- Els textos narratius
- Els textos descriptius
- Els textos argumentatius
- L'ús dels diccionaris
- L'aprenentatge del vocabulari
- L'aprenentatge de l'ortografia
- La transcripció fonètica
- La llengua i les noves tecnologies
- La traducció
- La lexicografia**
- La terminologia
- L'etimologia i l'onomàstica**
- La gramàtica normativa
- L'ensenyament de segones llengües